

Dit waarnemingenoverzicht omvat 2013. Er zijn weer heel veel waarnemingen aan het databestand toegevoegd. De resultaten zijn net als voorgaande jaren weergegeven in de vorm van kaarten per soort. Per soortgroep wordt een korte toelichting op deze kaarten gegeven. Voorgaande waarnemingenoverzichten verschenen in het tijdschrift RAVON; vanaf nu verschijnt het overzicht als PDF op www.ravon.nl.

Het gaat bij de toegevoegde waarnemingen om zowel projectgebonden waarnemingen (meetnetten, het verspreidingsonderzoek) als zogenaamde losse waarnemingen. Dit laatste type waarneming is voor amfibieën, reptielen en vissen ook heel relevant. De meeste soorten migreren namelijk niet erg ver. De vondst van een kam-salamander, hazelworm of kleine modderkruiper, wijst vrijwel altijd op de aanwezigheid van een populatie ter plaatse. Ook de landelijke inventarisatieweekenden waren, zoals altijd, weer goed voor veel waarnemingen. Alle waarnemers heel hartelijk bedankt voor het doorgeven van jullie waardevolle gegevens! RAVON ontvangt ook waarnemingen vanuit diverse invoerportals en instanties zoals Telmee.nl, Waarneming.nl en Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Ook deze organisaties danken wij hartelijk.

(Foto's: Jelger Herder)

Legenda kaarten

De kaarten geven een beeld van de verzamelde gegevens in 2013. Per soort zijn met een rode stip de uurhokken (5 x 5 km) weergegeven waar de desbetreffende soort in 2013 is waargenomen. De grijze vierkantjes geven aan waar de soort in de negen voorafgaande jaren is waargenomen (2004-2012). Behoudens enkele uitzonderingen, komen deze grotendeels overeen met de waarnemingenoverzichten die de afgelopen jaren zijn gepresenteerd. Nog niet alle gegevens zijn gecontroleerd op betrouwbaarheid.

Amfibieën

De spreiding van waarnemingen over het land is ook in 2013 weer erg goed. Tegenwoordig ontvangen we jaarlijks uit het overgrote deel van alle uurhokken tenminste één waarneming. Dat is een compliment aan alle waarnemers waard!

Zoals bekend (zie onder meer RAVON 50) zijn de aantallen van de **vuursalamander** vanaf 2010 en met name vanaf 2011, dramatisch afgenomen. Er is een teruggang van 96% geconstateerd! Mocht u nog niet gemelde waarnemingen hebben, met name vanaf 2010, dan verzoeken wij u dringend deze door te geven. Gelukkig heeft het complexe onderzoek naar de oorzaak van de sterfte, met de ontdekking van de schimmel *Batrachochytrium salamandrivorans* snel resultaat opgeleverd (publicatie in PNAS, 2013). In Science kon in 2014 worden gepubliceerd dat de schimmel ook zeer grote gevolgen voor heel veel andere salamandersoorten kan hebben (zie ook RAVON 55). Onze AIO Annemarieke Spitzen is actief binnen dit onderzoek, dat geleid wordt door onderzoekers van de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Gent en plaatsvindt in samenwerking met vele anderen. We hopen dat de opgevangen én de nog in de natuur aanwezige dieren, in de toekomst de basis kunnen vormen van een gezonde populatie van deze schitterende soort.

Bij de **Alpenwatersalamander** valt zoals gewoonlijk de steeds toenemende verspreiding in Midden-Nederland – dat is buiten het natuurlijke areaal – op, die is veroorzaakt door de vele illegale uitzettingen. Natuurlijke verspreidingspatronen raken steeds verder vertroebeld. Verspreid over het volledige natuurlijke areaal van de Alpenwatersalamander zijn weer waarnemingen verzameld, waaronder zich nauwelijks “nieuwe uurhokken” bevinden.

Het verspreidingsbeeld van de **vinpootsalamander** in Noord-Brabant en Limburg is tamelijk stabiel en vrij goed onderzocht. Daarnaast zijn er twee bekende uitzettingen in Drenthe. Het zou zinvol zijn om de vinpootsalamander in het Limburgse Heuvel-land extra aandacht te geven.

Bij de **kleine watersalamander** zien we enkele "nieuwe uurhokken". De soort is vrijwel lands-dekkend in kaart gebracht. Grotere concentraties "witte hokken" zijn er vooral nog in Groningen, Flevoland en in het zuidwesten van het land. Wie gaat hier wat hokken proberen op te vullen?

De verspreiding van de **kamsalamander** is be-hoorlijk goed bekend, al zien we hier en daar en met name in Utrecht en Overijssel, een "nieuw uurhok" opduiken. In Zuidoost-Brabant behoeft de kam-salamander wat meer aandacht.

De al eerder genoemde opmars van de **Italiaanse kamsalamander** is nog niet gestopt. De soort, of tenminste genetische sporen, is gedurende de afgelopen tien jaar in 12 uurhokken tussen Vier-houten, Schaveren, Apeldoorn, Nieuw-Milligen en Staverden aangetroffen. De verspreiding blijkt, door de inzet van genetisch onderzoek en van environ-mental DNA (eDNA), ruimer dan gedacht. Boven-dien blijkt er op aanzienlijke schaal vermenging van genetisch materiaal tussen de inheemse en de Italiaanse kamsalamanders op te treden. Het blijft dan ook belangrijk om kamsalamanders op de Veluwe aandachtig te bekijken en waarnemingen door te geven. Maak van afwijkende dieren altijd foto's van de boven-, zij- en onderkant! Een herken-ningskaart van de inheemse en Italiaanse kamsala-mander is te downloaden op www.ravon.nl.

De **vroedmeesterpad** is ook in 2013 in zijn natuurlijke Zuid-Limburgse areaal nauwlettend gevolgd. We beschikken dan ook over zeer gedetailleerde informatie. Buiten Zuid-Limburg komt de soort, ook alweer door illegale uitzettingen, op vrij veel plaatsen voor. In met name stedelijk gebied weet hij zich goed te handhaven.

De **geelbuikvuurpad** wordt ook intensief gevolgd in de resterende en nieuw gecreëerde leefgebieden.

Ook de situatie van de **knoflookpad** wordt nauw-lettend gevolgd door vele vrijwilligers, terrein-beheerders en de Projectgroep Knoflookpad Nederland (Natuurbalans-Limes Divergens, Alterra Wageningen UR en Landschap Overijssel, RAVON). Via herintroductieprojecten wordt gepoogd verloren gegaan gebied weer te herbevolken.

Bij de **gewone pad** en **rugstreepad** zijn geen grote clusters met nieuwe uurhokken meer te vinden. Beide soorten zijn in de meeste provincies goed in kaart gebracht. Hoe is het met de rugstreepad op de geïsoleerde Twentse vindplaatsen gesteld? De gewone pad is al enkele jaren niet meer van Terschelling gemeld; is de soort daar echt ver-dwenen?

Ook de **boomkikker** wordt in veel gebieden al jaren intensief gevolgd. Toch zijn er ook uurhokken waaruit al enkele jaren geen waarnemingen meer worden ingeleverd. De nodige legale en illegale uitzettingen lijken tot vestiging te leiden.

De **heikikker** is goed verdeeld over de provincies waargenomen. Alleen Texel valt op door het ont-breken van waarnemingen in 2013. Van Schouwen werd vorig jaar nog gezegd dat er meer aandacht naar uit zou mogen gaan; dat is gebeurd. Het aantal meldingen van de Veluwe valt wat tegen.

De **bruine kikker** en **groene kikker** laten geen grote verrassingen zien. Gelukkig maken steeds meer waarnemers serieus werk van het exact op naam brengen van groene kikkers. Dat gaat niet altijd probleemloos, zoals regelmatig blijkt uit de mee-gestuurde foto's die in Telmee.nl en Waarneming.nl gevalideerd worden. Een handig hulpmiddel voor deze lastige determinaties is de herkenningkaart groene kikkers, die op de RAVON-website is te downloaden. Welke groene kikkers zijn er in Zeeuws-Vlaanderen te vinden?

In 2010 werd er door RAVON voor het eerst sinds 20 jaar voortplanting van de **Amerikaanse brulkikker** in Nederland vastgesteld in twee vijvers in Baarlo. De soort is sindsdien succesvol bestreden, al zijn we er nog niet. Via monitoring wordt het effect van de maatregelen gevolgd (zie RAVON 55). Op enkele plekken in Noord-Brabant dreigt de soort vanuit Vlaanderen ons land binnen te komen. RAVON houdt ook hier met vrijwilligers, beheerders en de inzet van eDNA de situatie in de gaten. De grijze uurhokken in Oost-Brabant en Zuid-Limburg betreffen eenmalige vondsten.

Reptielen

Ook van reptielen kwamen uit alle belangrijke regio's veel waarnemingen binnen.

Bij de **hazelworm** zijn er weinig verrassingen. Opvallend is de vondst bij De Melanen bij Bergen op Zoom. Ook in Drenthe, Twente en de Achterhoek werden enkele "nieuwe uurhokken" opgetekend. De geïntroduceerde duinpopulatie lijkt te floreren.

De **zandhagedis** is met name in de duinen en op de Veluwe weer zeer veel waargenomen. Op Vlieland en Terschelling is extra aandacht aan deze hagedis besteed en ook de kleine populaties uit het uiterste zuiden van de vastelandsduinen leverden weer waarnemingen op.

Het verspreidingsgebied van de **levendbarende hagedis** is al lange tijd goed bekend. Ook uit Zeeland en Groningen, de provincies met de kleinste populaties, kwamen waarnemingen binnen.

De kaart van de **muurhagedis** toont de bekende Maastrichtse verspreiding met daar niet ver vandaan en ook elders in Nederland, enkele uitgezette en zich handhavende populaties van onder andere Franse, Duits-Zwitserse en Italiaanse origine. Voor het behoud van het unieke Nederlandse genetische materiaal, is het zaak dat deze uitgezette populaties gescheiden blijven van de inheemse. RAVON en de Radboud Universiteit voeren een genetisch onderzoek uit naar de inheemse en geïntroduceerde populaties. Het grijze uurhok nabij Venlo heeft betrekking op muurhagedissen pal over de grens in Duitsland.

Het verspreidingsbeeld van de **gladde slang** is voor de meeste regio's up to date. Met name in Friesland, Drenthe en Overijssel zijn de nodige hokken aan actualisatie toe. Ronduit spectaculair is de herontdekking in 2013 van de gladde slang op de Sint Pietersberg bij Maastricht. Inmiddels blijkt de soort er op de nodige verspreid gelegen plekken aanwezig te zijn. Daarmee heeft nu ook Nederland zijn heuvelachtige en rotsige vindplaatsen, die in de rest van Europa zo karakteristiek voor deze soort zijn. Het "nieuwe uurhok" in de regio Nijmegen betreft een vondst nabij Molenhoek.

Weer een jaar zonder **ringslangen** in Twente en de Achterhoek; het doek lijkt daar echt gevallen te zijn. "Nieuwe uurhokken" zijn gevonden langs de rand van het bekende verspreidingsgebied in Noord- en Zuid-Holland.

De **adder**kaart blijkt goed gevuld en toont geen verrassingen. Op een klein heideveldje op de Utrechtse Heuvelrug houdt een kleine, uitgezette populatie stand.

Vissen

Het verspreidingsbeeld van vissen is in grote delen van Nederland erg goed. Het noorden van Nederland en Overijssel blijft wat achter bij de overige provincies. Opvallend veel waarnemingen werden gedaan in Zuid-Holland en Zeeland waar in 2013 extra inspanning geleverd is in het kader van de provinciale vissenatlassen.

Voor algemeen voorkomende soorten zoals **blankvoorn**, **driedoornige stekelbaars**, **baars** en **snoek** zijn er in 2013 geen verrassingen. Ze zijn ook in 2013 weer op veel locaties waargenomen.

Een aantal exoten laat een toename zien. Zo werd de **Amerikaanse hondsvij** in Noord-Brabant in drie nieuwe uurhokken aangetroffen. De **blauwband** wordt als een van de meest succesvolle invasieve exoten wereldwijd gezien en kwam in Nederland in negen nieuwe uurhokken voor in 2013. Nieuwe vindplaatsen liggen in Noord-Brabant, Gelderland, Overijssel en Drenthe.

De exotische grondels (*Gobiidae*), die ons land in snel tempo veroveren, rukten in 2013 verder op in alle Rijkswateren. De **Kesslers grondel**, **zwartbekgrondel** en **Pontische stroomgrondel** zijn op diverse nieuwe vindplaatsen in de Maas en Het IJsselmeer aangetroffen. De **marmergroundel** die al sinds 2003 in Nederland voorkomt had de Maas al gekoloniseerd en wordt in heel het land in toenemende mate ook in de binnenwateren gezien. In Overijssel, Limburg en Noord-Brabant zijn alleen al 23 uurhokken bekend waar de soort in 2013 voor het eerst werd aangetroffen.

De **zonnebaars** is door heel Nederland op nieuwe vindplaatsen gevonden. De **witvinggrondel** die tot de opkomst van de exotische grondels in de meeste grote rivieren voorkwam werd in 2013 opvallend weinig (slechts 2 uurhokken) waargenomen in zijn oude verspreidingsgebied.

De **bruine dwergmeerval** werd in 2013 slechts 1 keer waargenomen in Noord-Brabant, het ging hierbij om twee jonge exemplaren waarmee voortplanting aannemelijk lijkt.

De **dikkopelrits** werd in 2013 in een nieuwe uurhok in Zuid-Limburg aangetroffen. De **graskarper** werd in 2013 maar liefst 15 nieuwe uurhokken door heel Nederland waargenomen. Hiervan is onduidelijk of dit om oudere dieren gaat afkomstig van oude uitzetprojecten of dat de soort recent is uitzet.

Ook bij de inheemse zeldzame en beschermde soorten zijn er nieuwe ontwikkelingen gezien. De **rivierdonderpad** is in Zuid-Holland en Noord-Holland door toepassing van de nieuwe inventarisatiemethode "zaklampvissen" op veel nieuwe plekken aangetroffen en blijkt wijder verspreid voor te komen dan gedacht. Dit geldt met name voor de plassen in Zuid-Holland en Noord-Holland. In de grote rivieren daarentegen verdwijnt de soort als gevolg van verdringing door exotische grondelsoorten als de zwartbekgrondel en de Kesslers grondel. Sinds de sterke toename van deze grondels vanaf 2006 neemt het aantal waarnemingen af en in 2013 is rivierdonderpad vrijwel niet meer waargenomen op de grote rivieren. De **elrits** is sinds enkele jaren bezig met een uitbreiding van zijn leefgebied in de Geul en Roer en werd in 2013 in twee nieuwe uurhokken waargenomen waarmee de stroomgebieden geheel tot het leefgebied van de soort gerekend kunnen worden.

De **bittervoorn** is dankzij het Meetnet Beek- en Pol-dervissen in 12 nieuwe uurhokken waargenomen. De **grote modderkruiper** is in 2013 in 26 nieuwe uurhokken aangetroffen, dankzij de inzet van environmental DNA. Opmerkelijk is de aanwezigheid van de soort op de grens van Noord-Brabant en Limburg. Hier wordt de soort in vier nieuwe uurhokken aangetroffen.

Jeroen van Delft, Arthur de Bruin & Peter Frigge

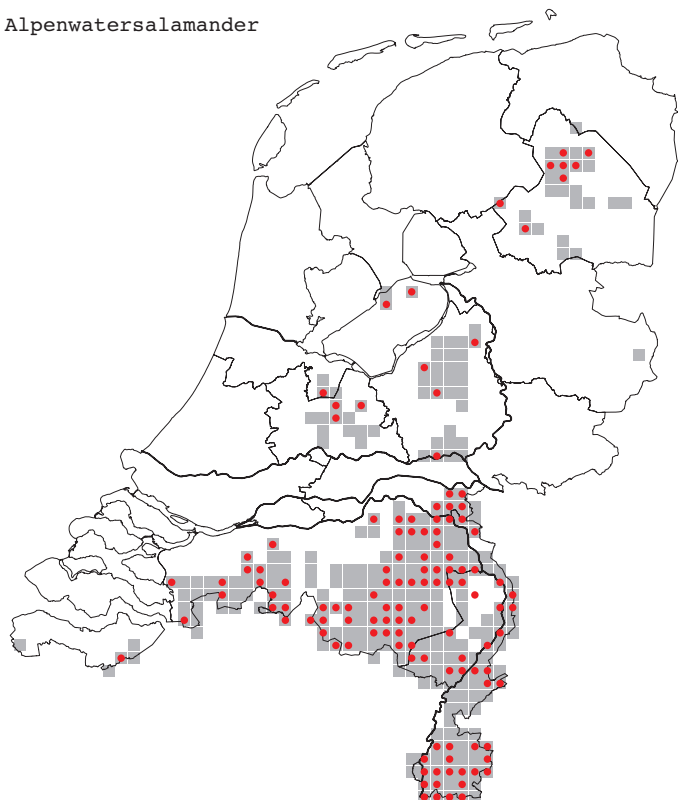
amfibieen

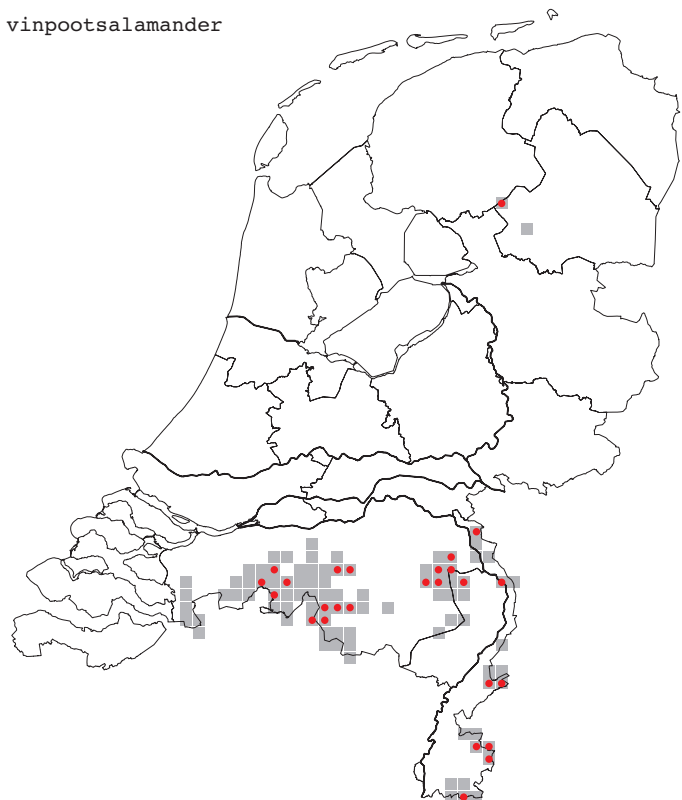
vuursalamander

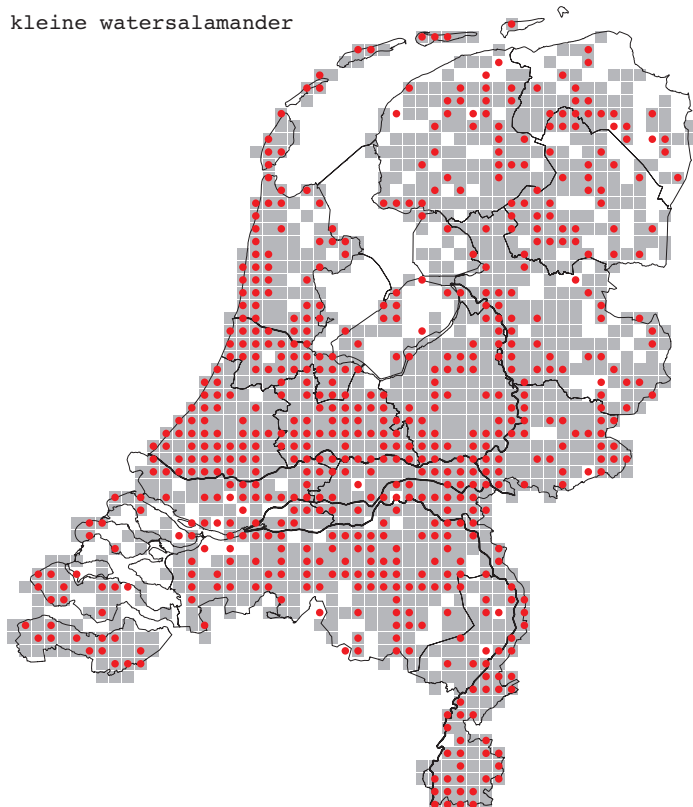
Alpenwatersalamander

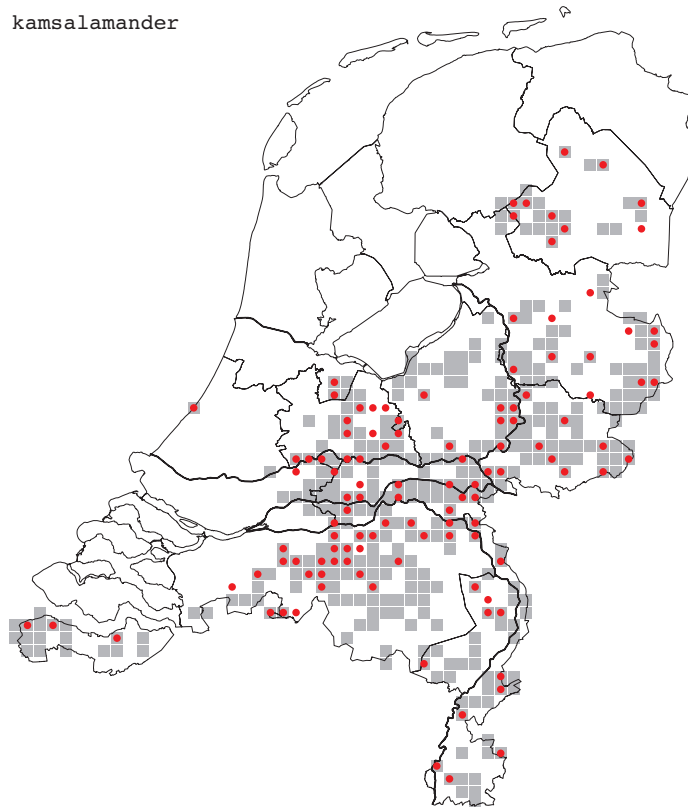
vinpootsalamander

kleine watersalamander

kamsalamander

Italiaanse kamsalamander

vroedmeesterpad

geelbuikvuurpad

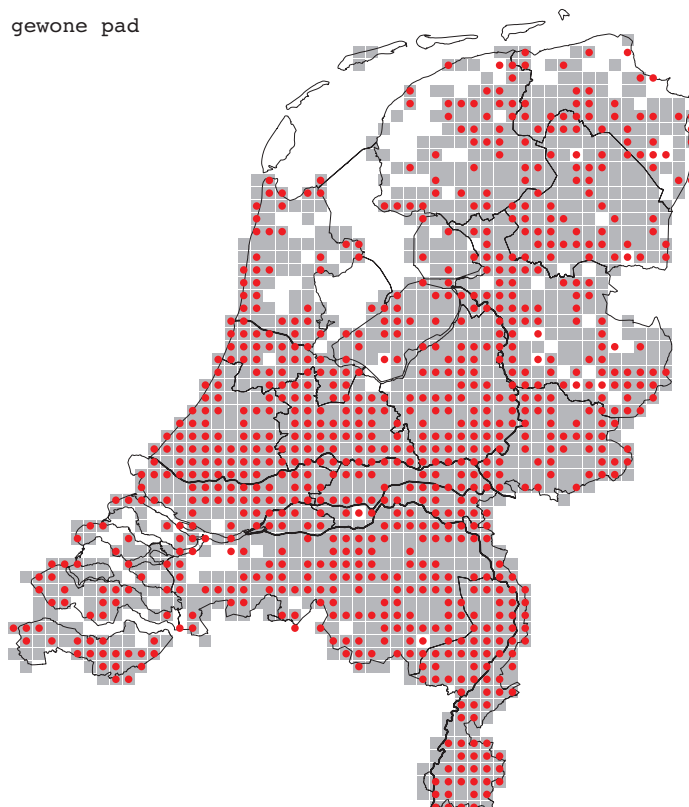
knoflookpad

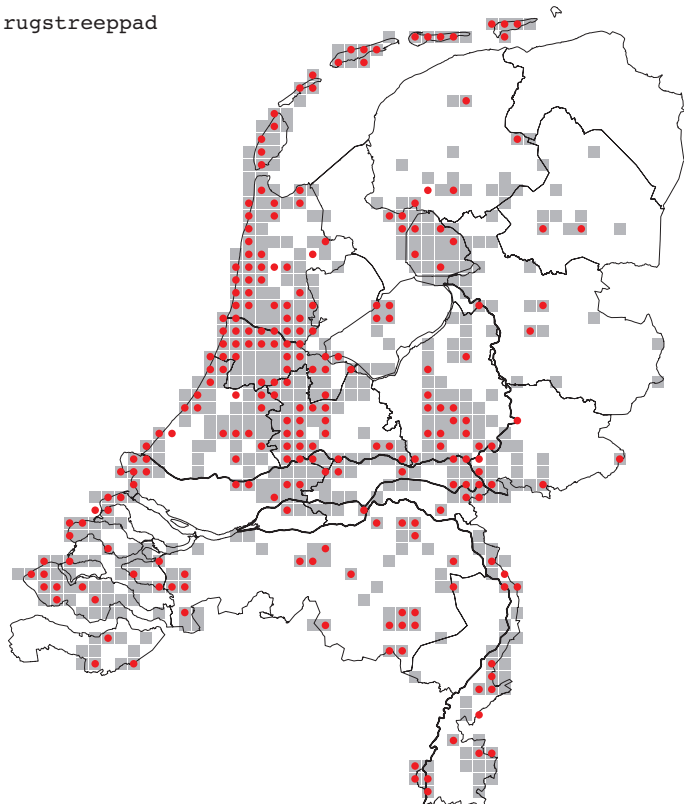
knoflookpad

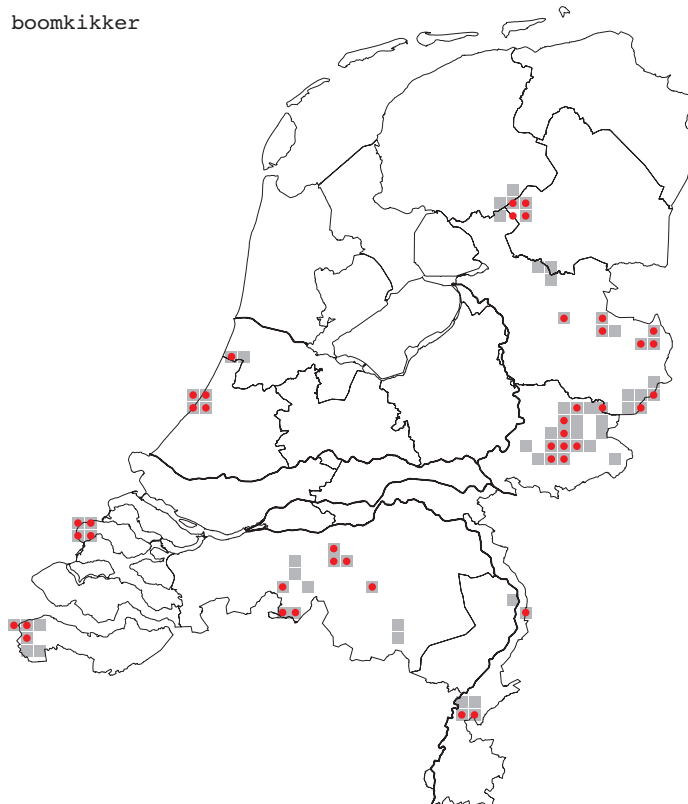
gewone pad

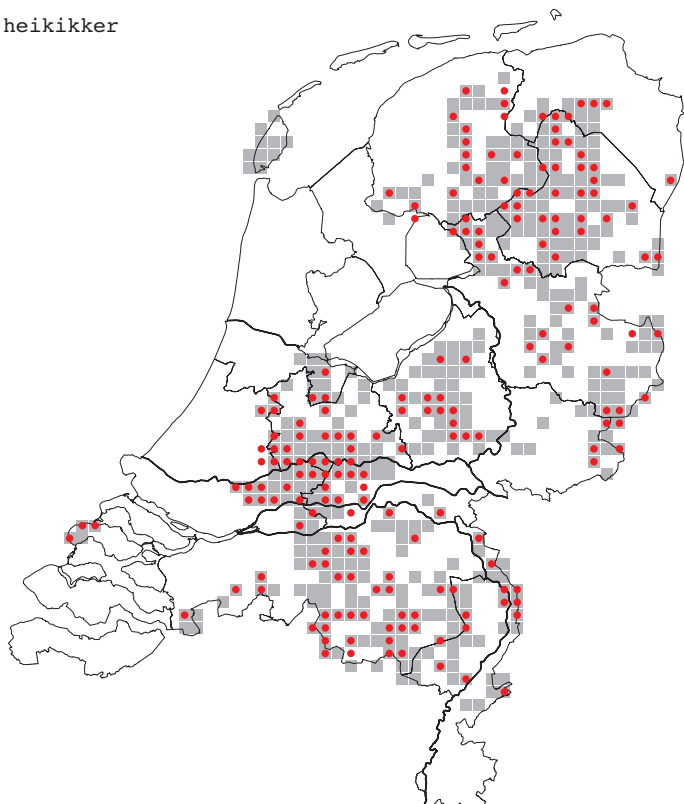
rugstreeppad

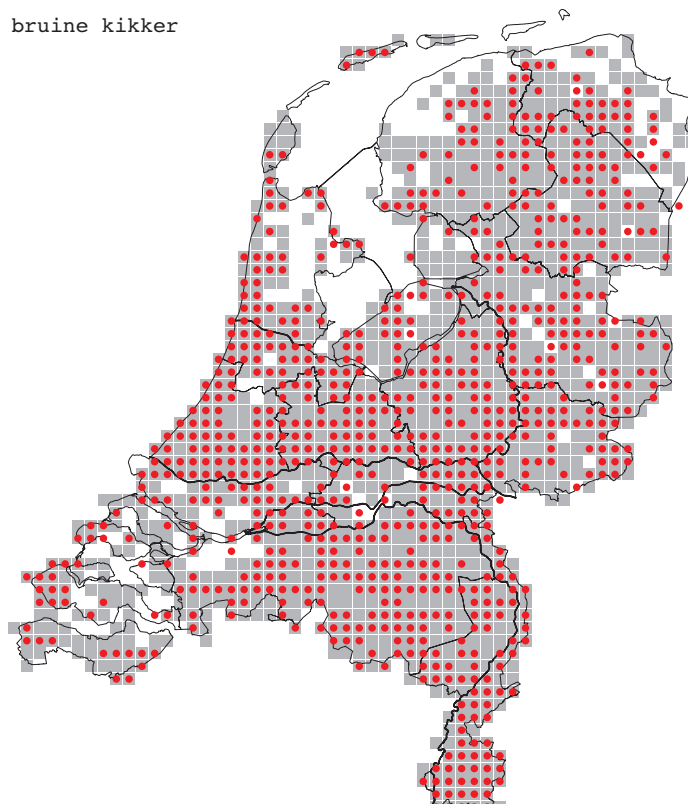
boomkikker

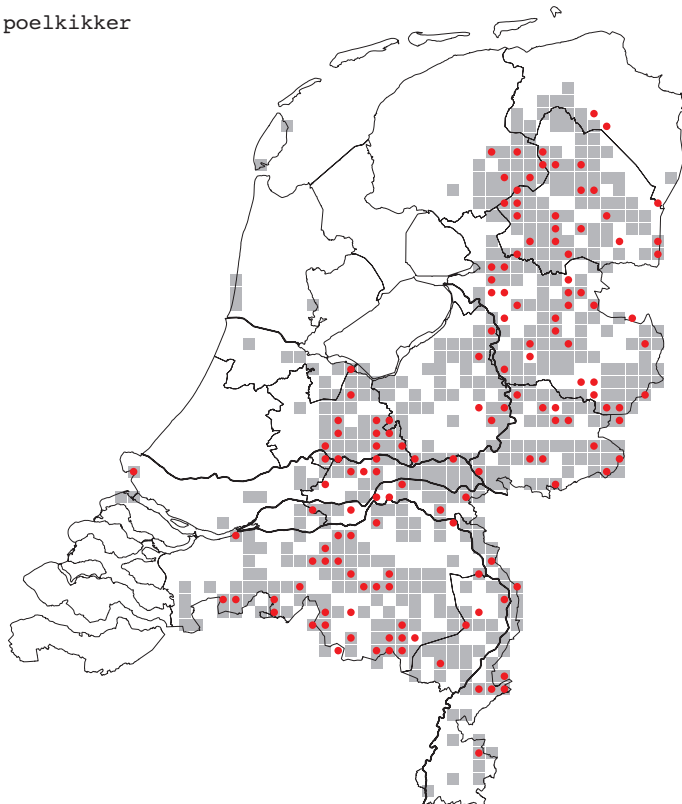
heikikker

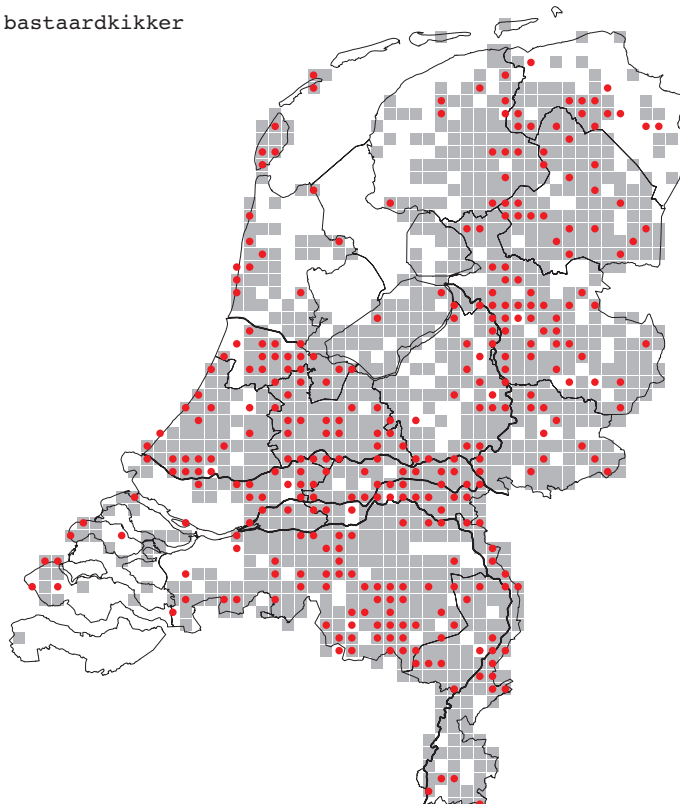
bruine kikker

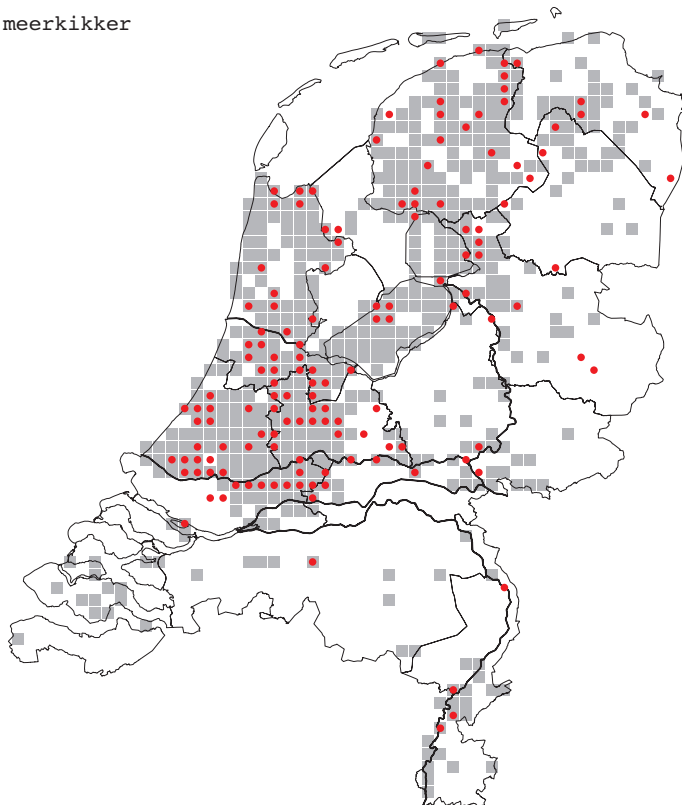
poelkikker

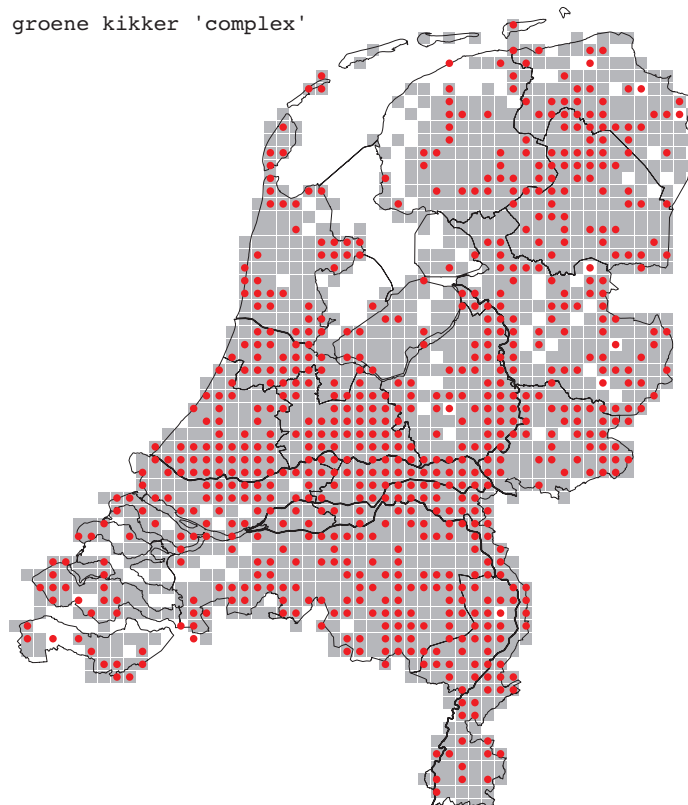
bastaardkikker

meerkikker

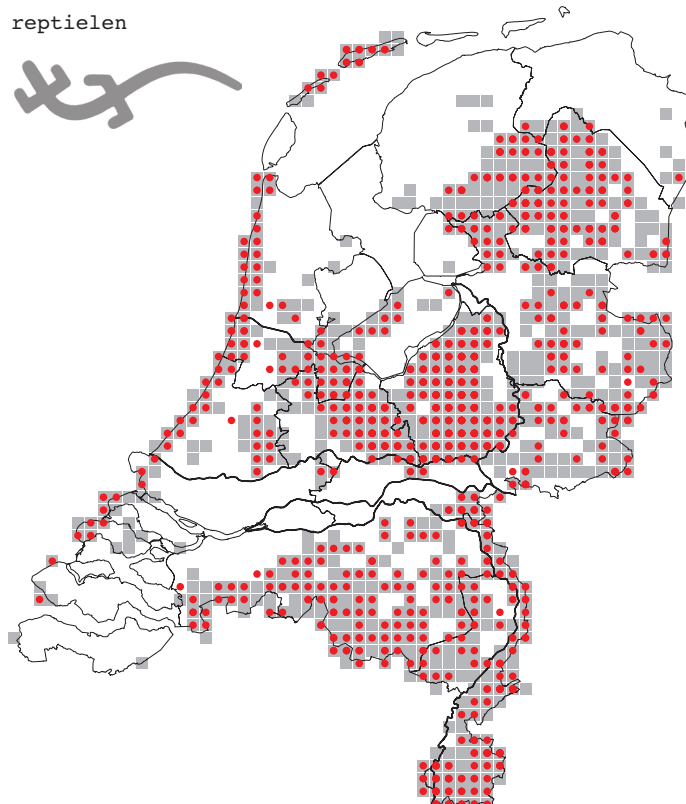
groene kikker 'complex'

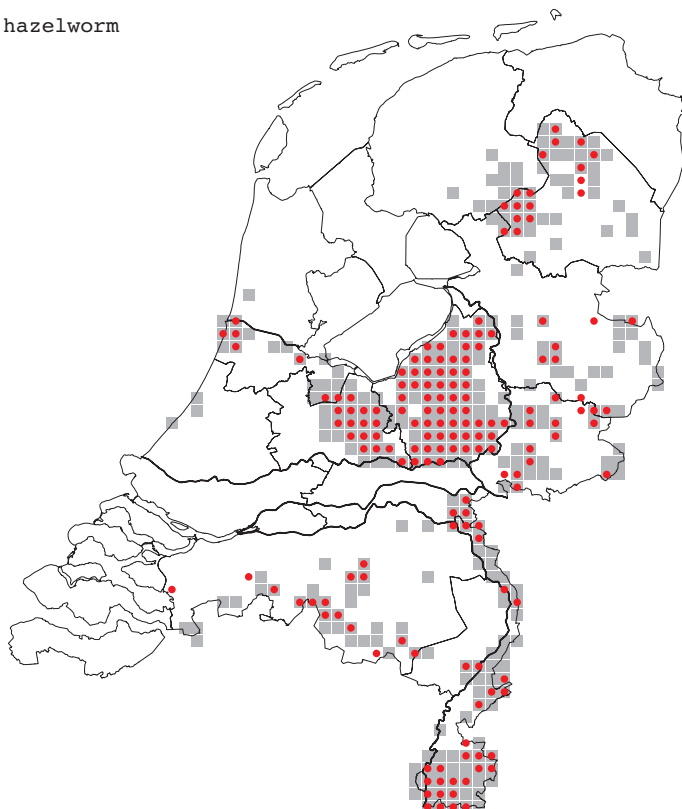
Amerikaanse brulkikker

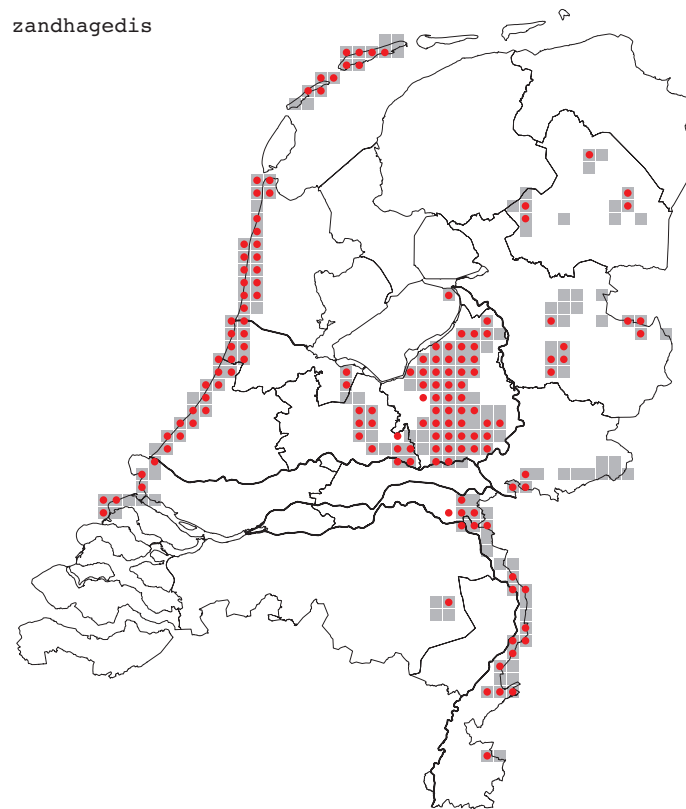
reptielen

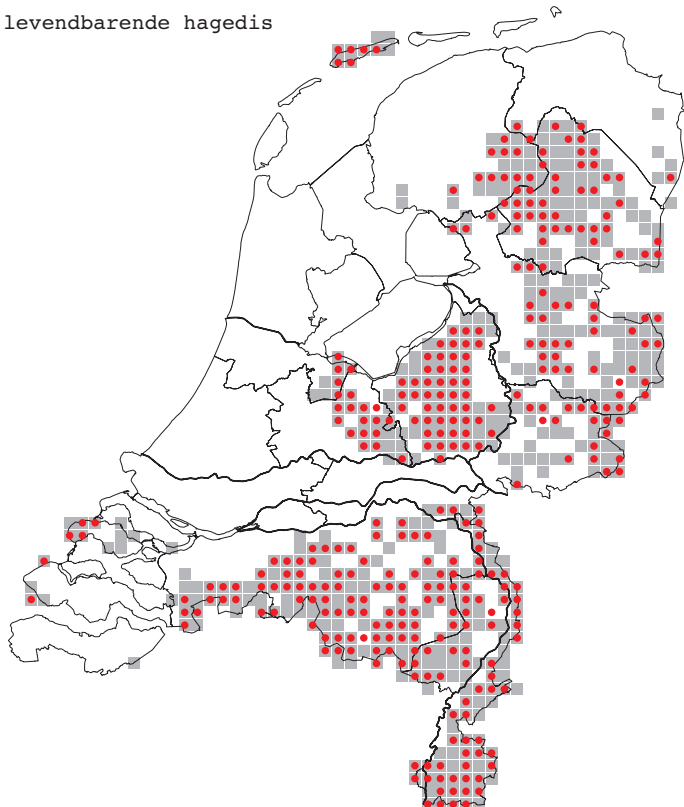
hazelworm

zandhagedis

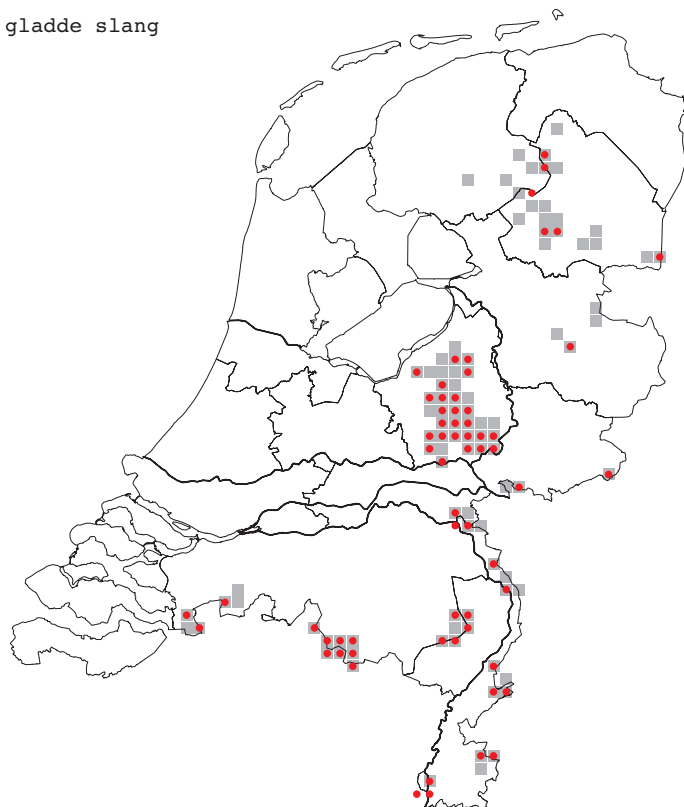
levendbarende hagedis

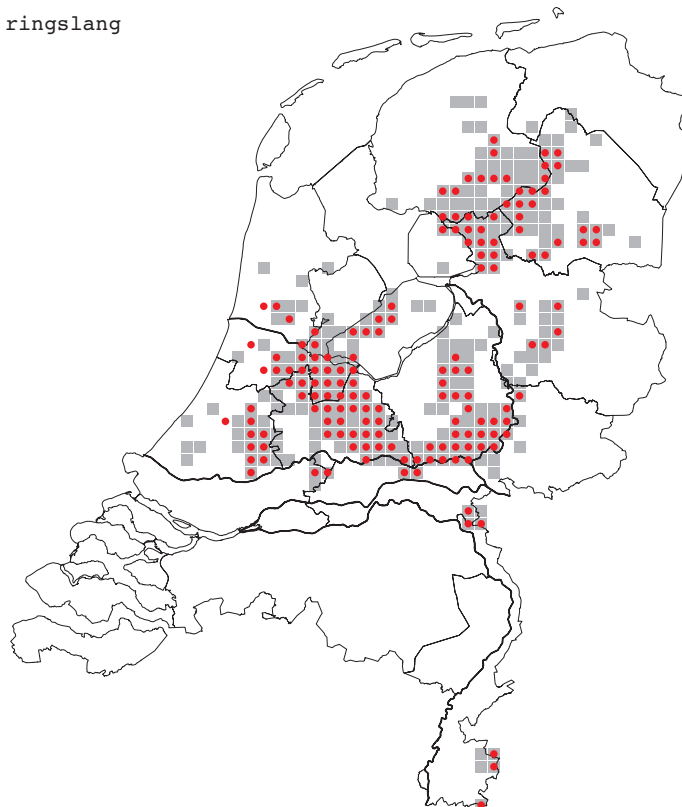
muurhagedis

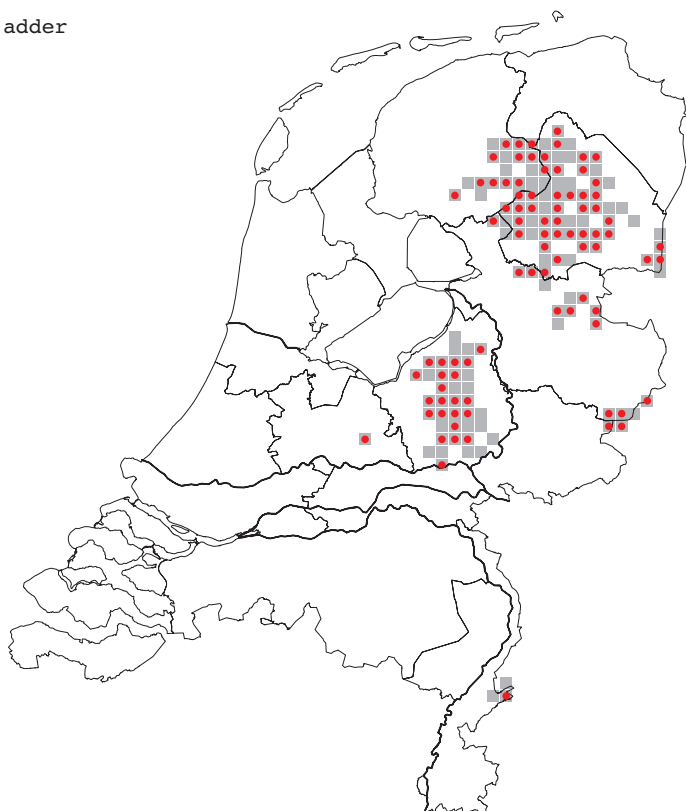
gladde slang

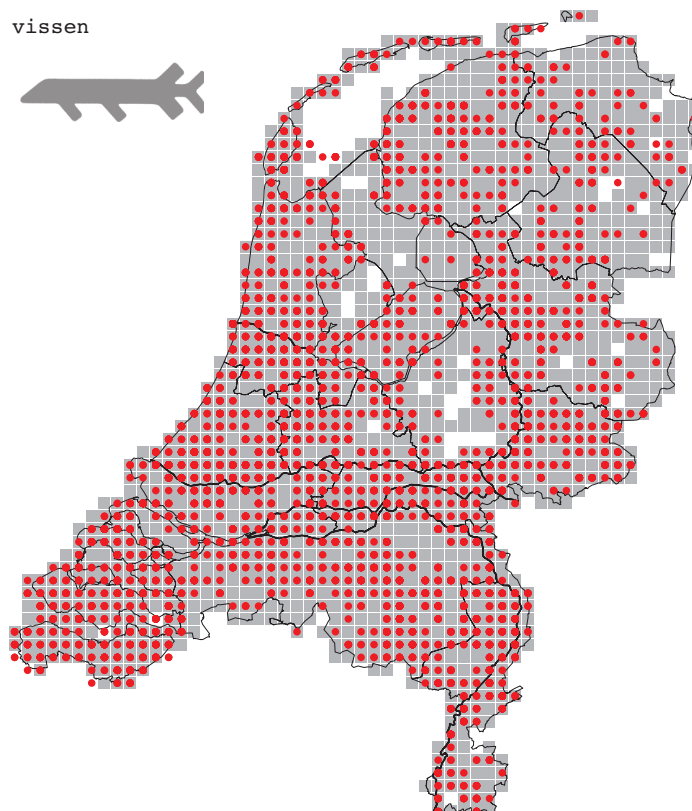
ringslang

adder

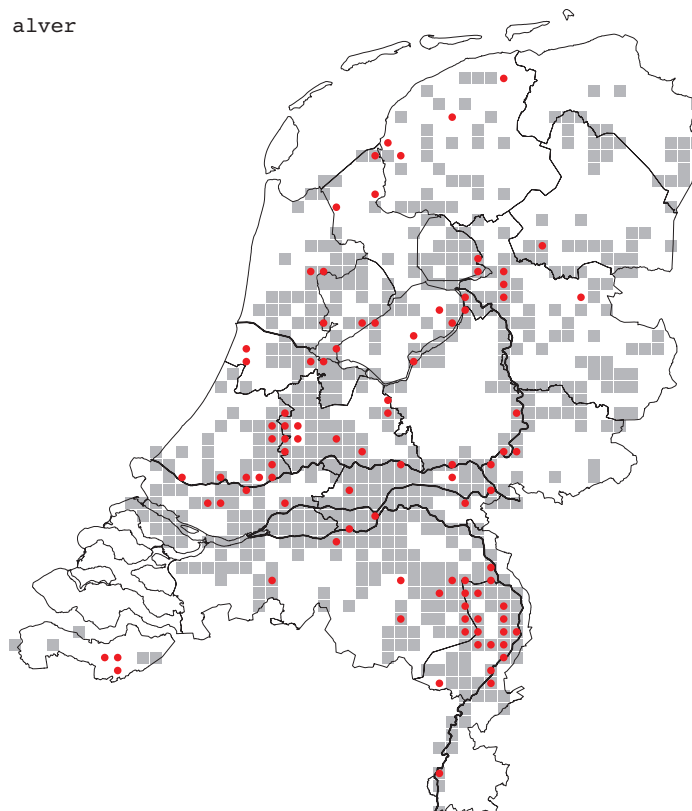
vissen

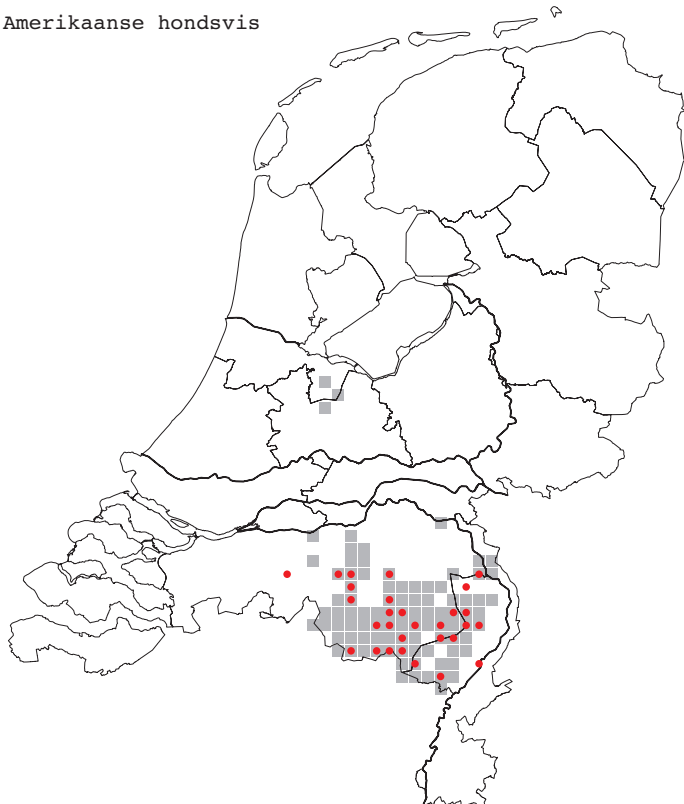
Afrikaanse meerval

alver

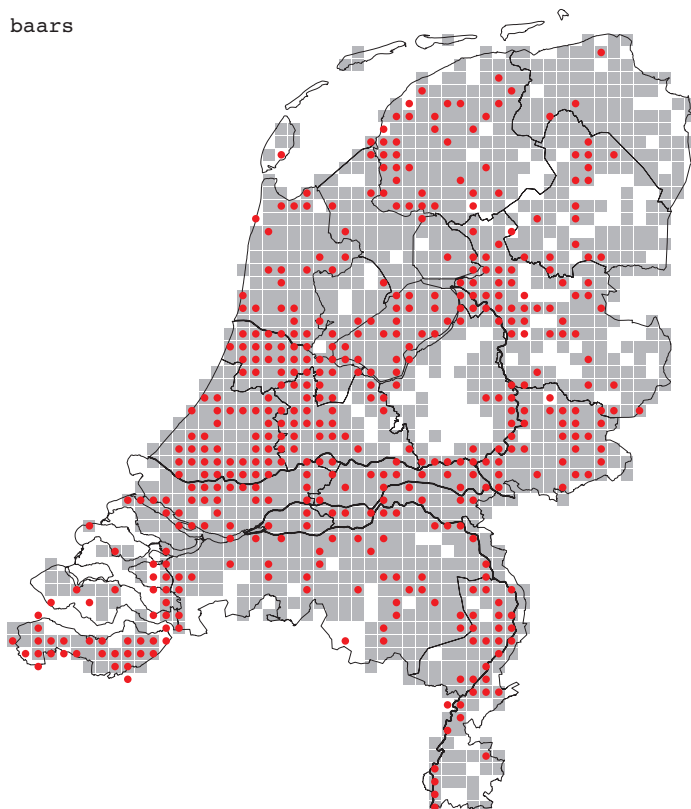
Amerikaanse hondsvij

Atlantische steur

baars

barbeel

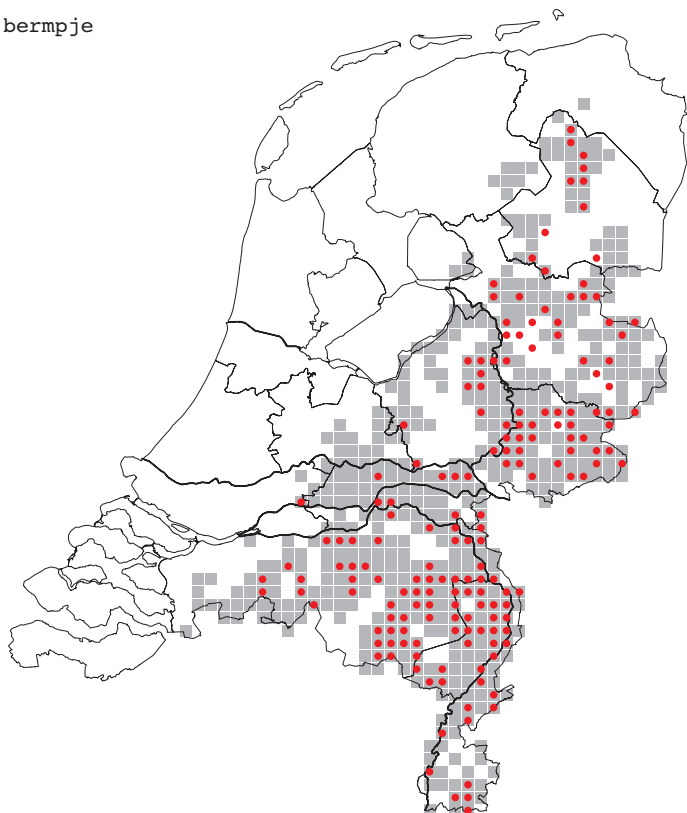
beekdonderpad

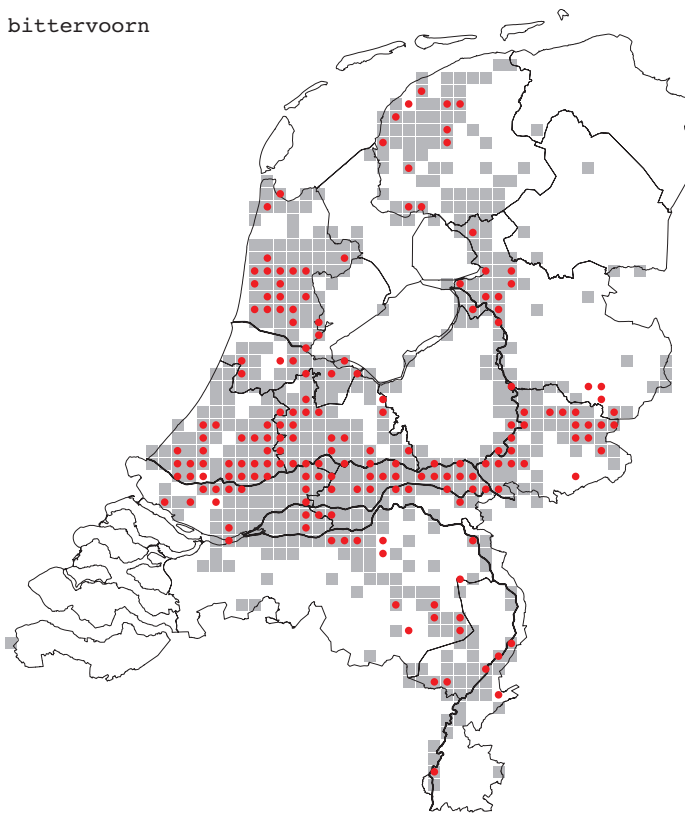
beekprik

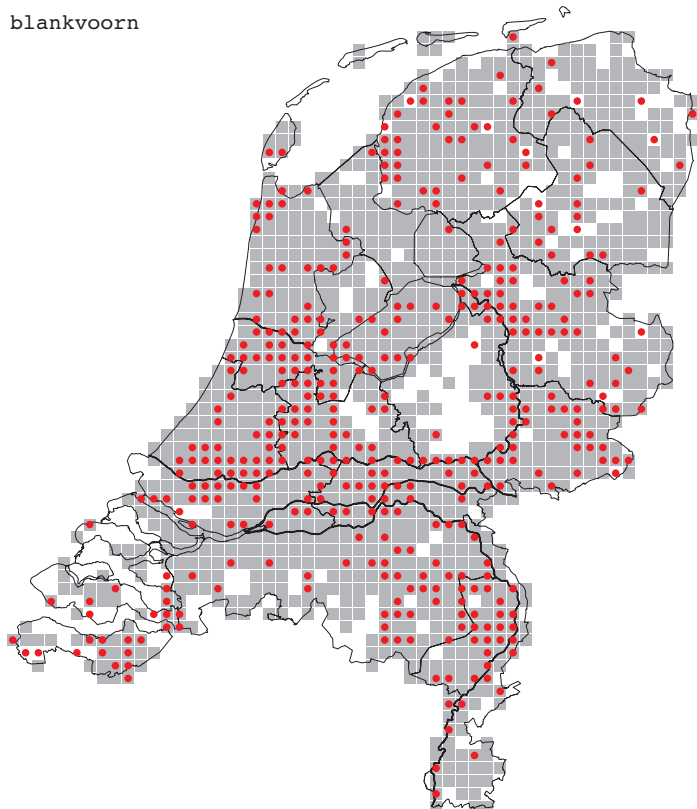
bermpje

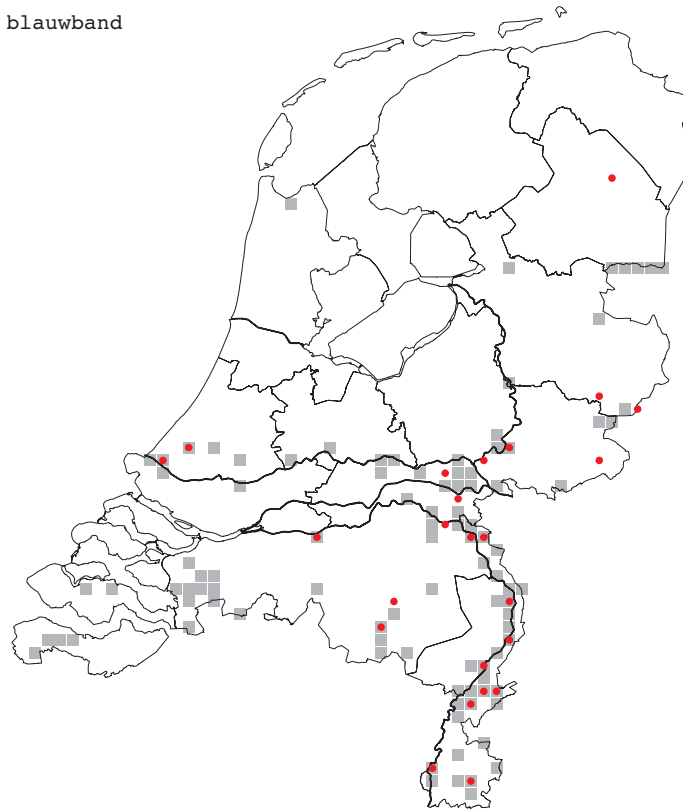
bittervoorn

blankvoorn

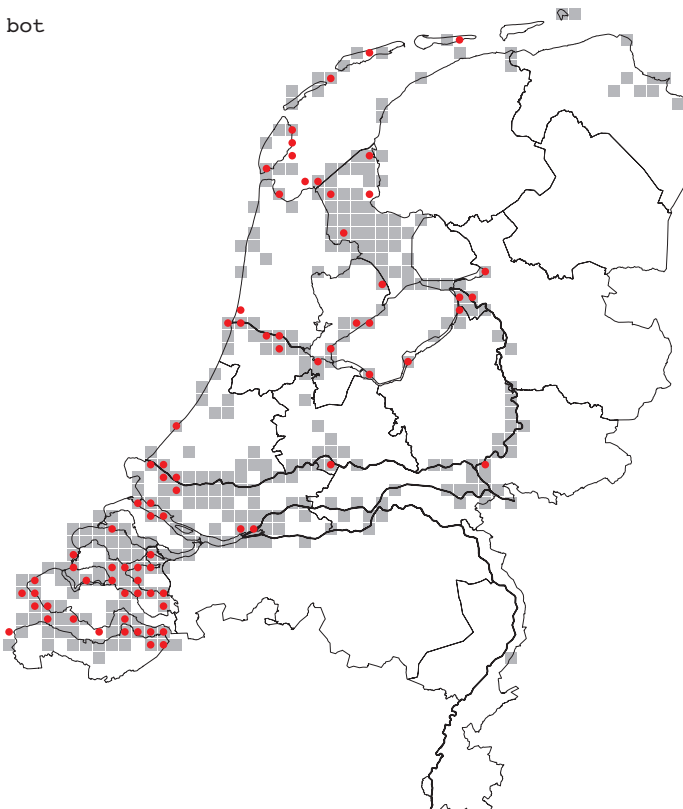
blauwband

blauwneus

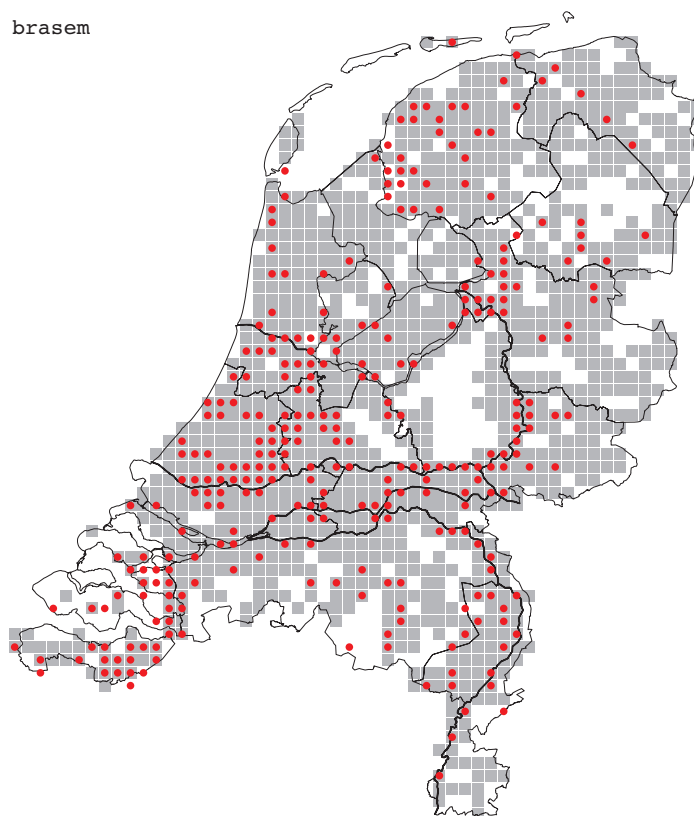
bot

brakwatergrondel

brasem

bruine dwergmeerval

dikkopelrits

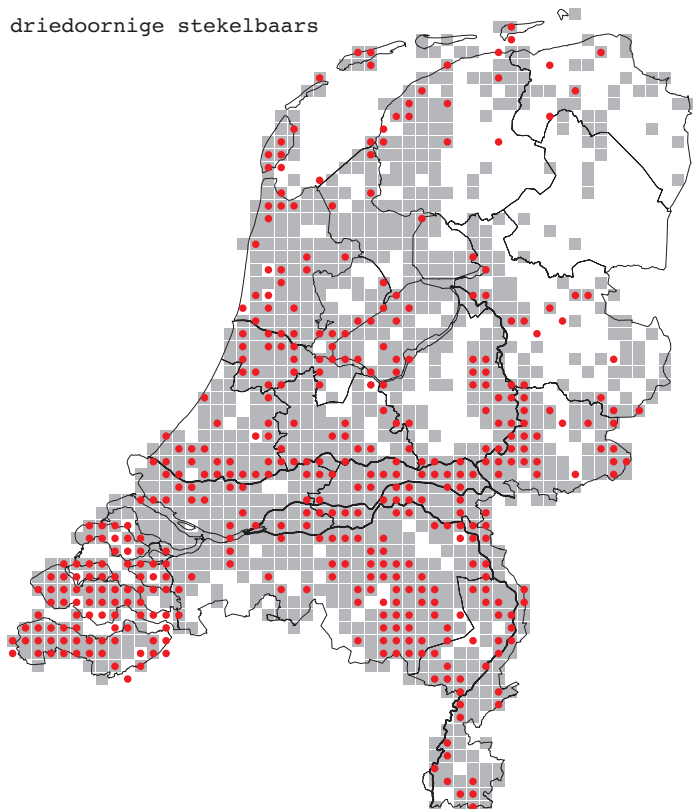
diklipharder

Donaubrasem

driedoornige stekelbaars

dunlipharder

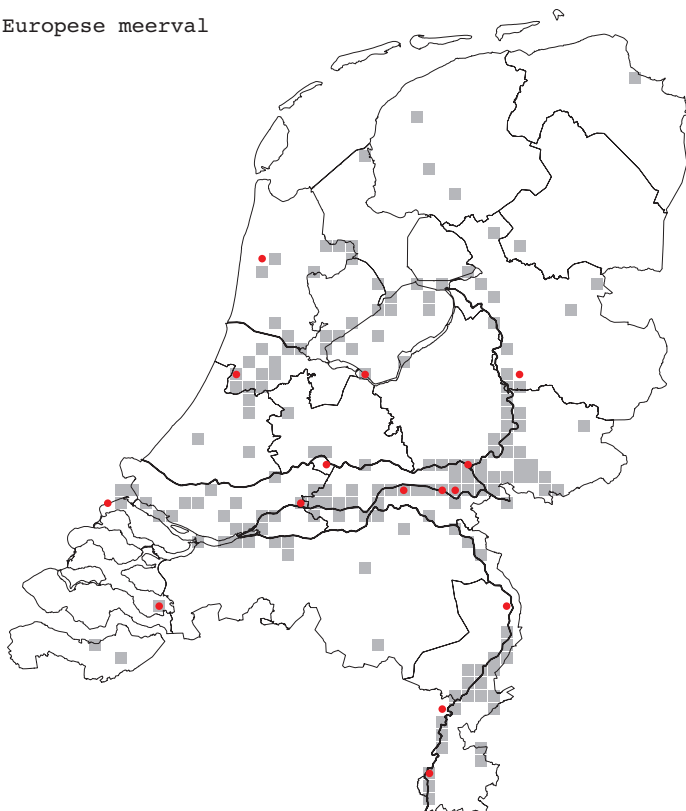
elft

elrits

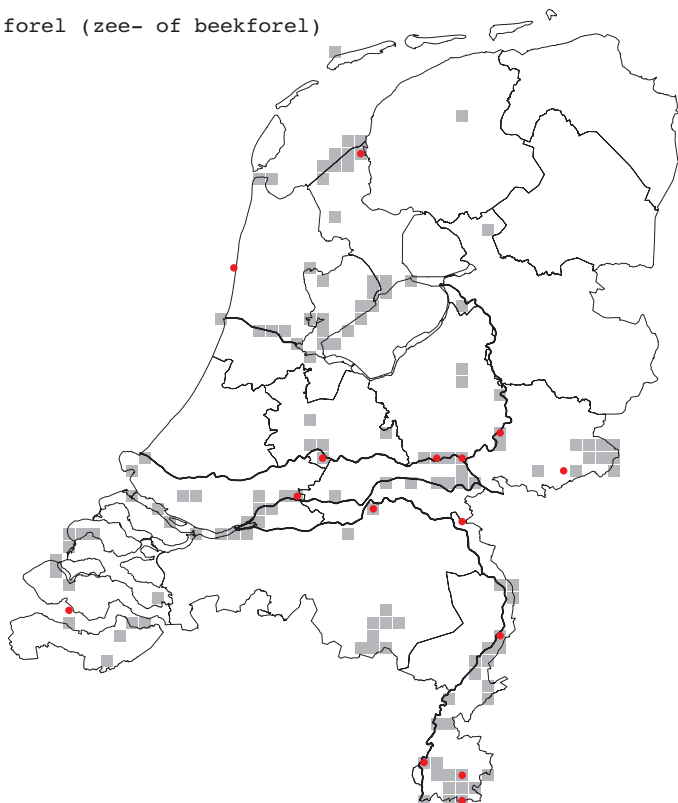
Europese meerval

fint

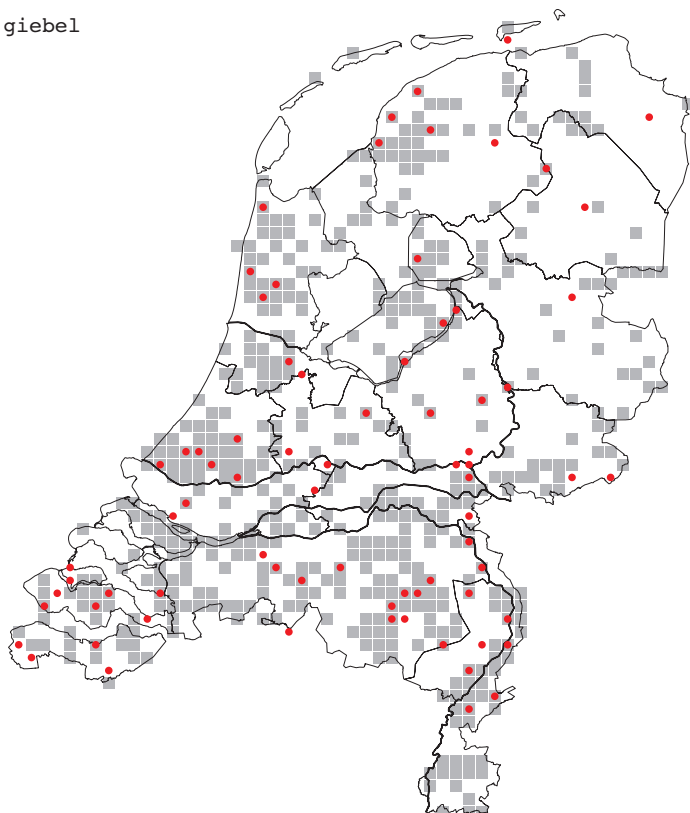
forel (zee- of beekforel)

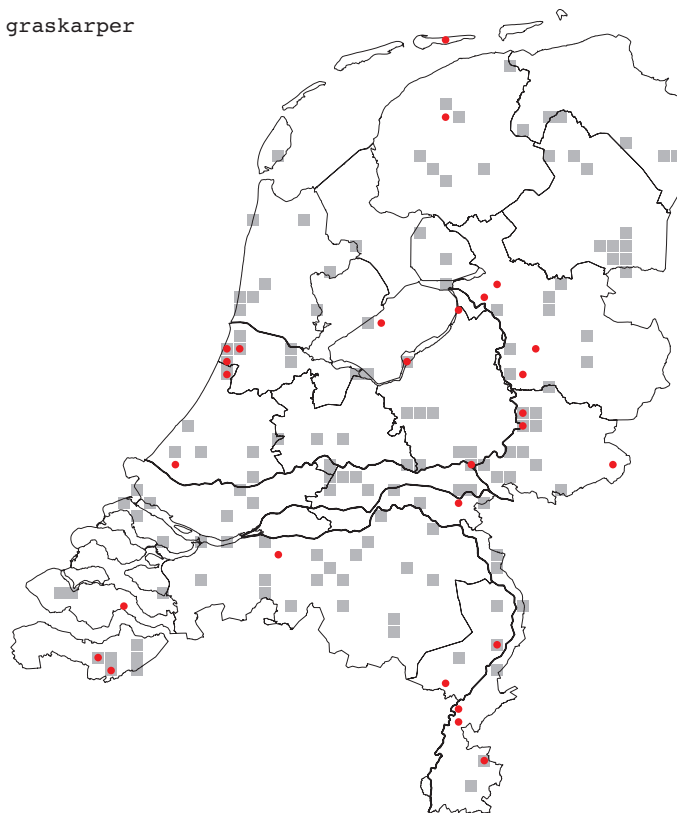
gestippelde alver

giebel

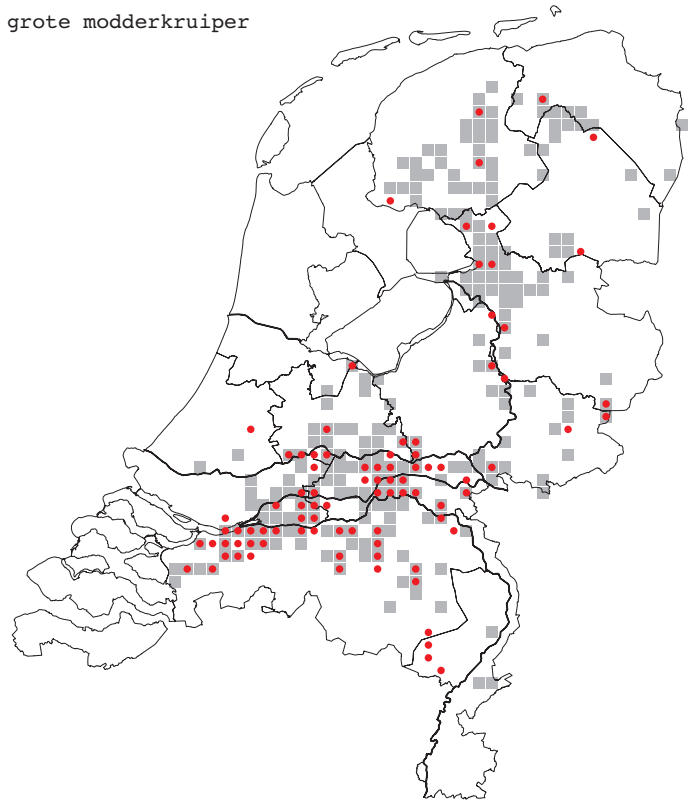
graskarper

grootkopkarper

grote modderkruiper

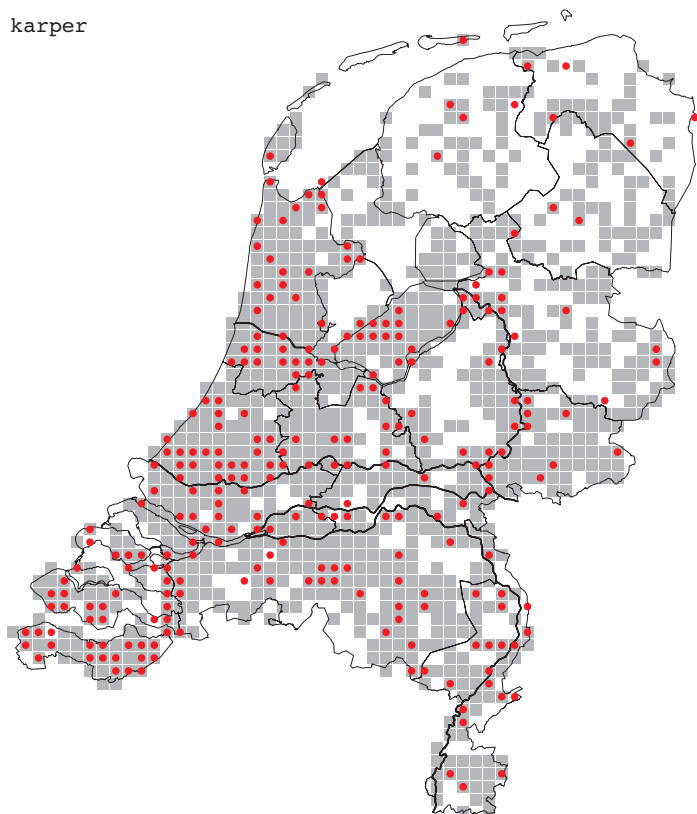
gup

houting

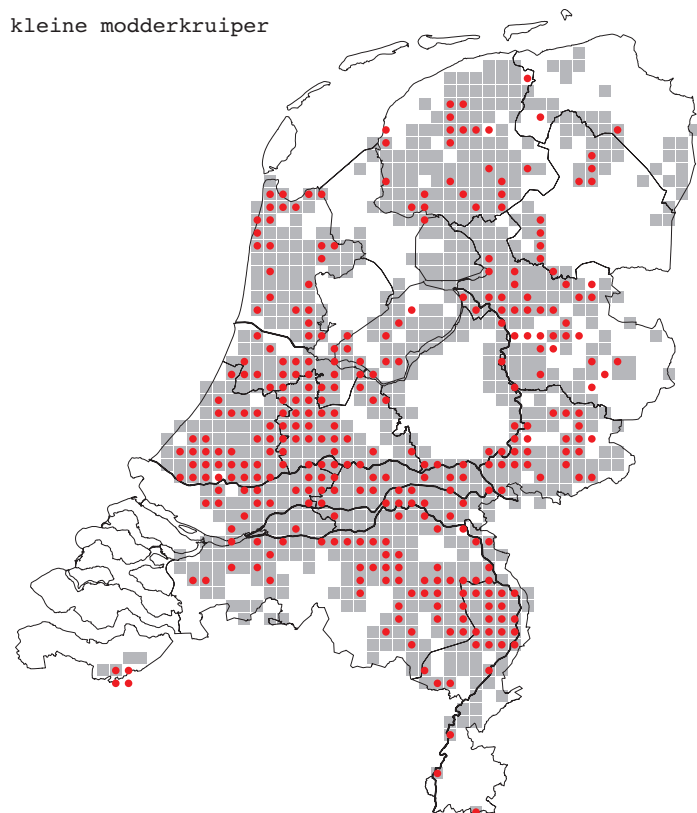
karper

Kesslers grondel

kleine modderkruiper

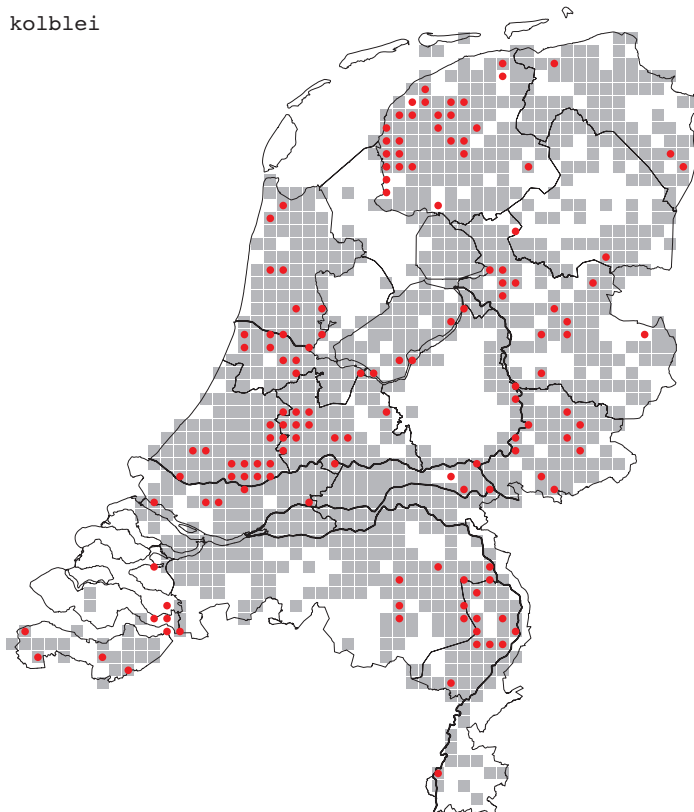
knorrepos

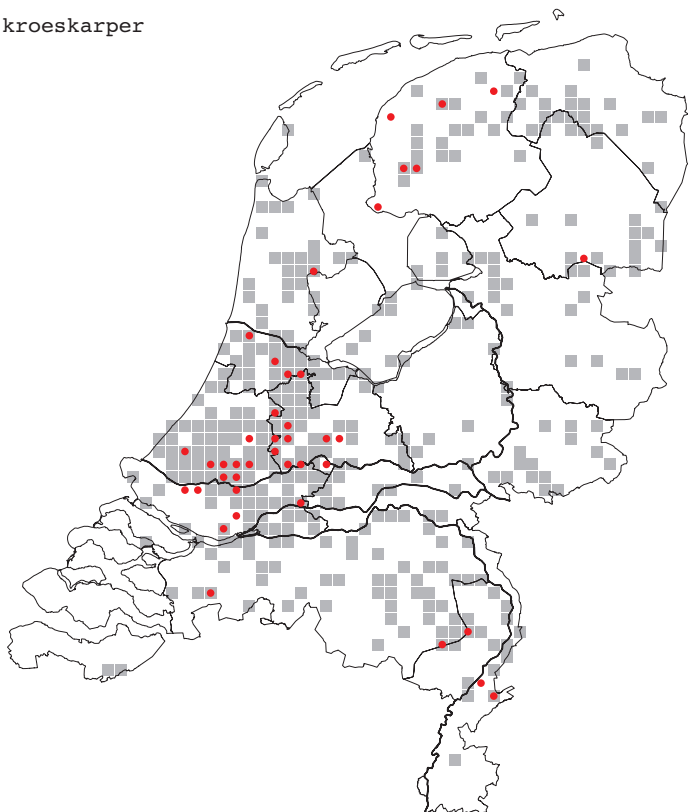
koi-karper

kolblei

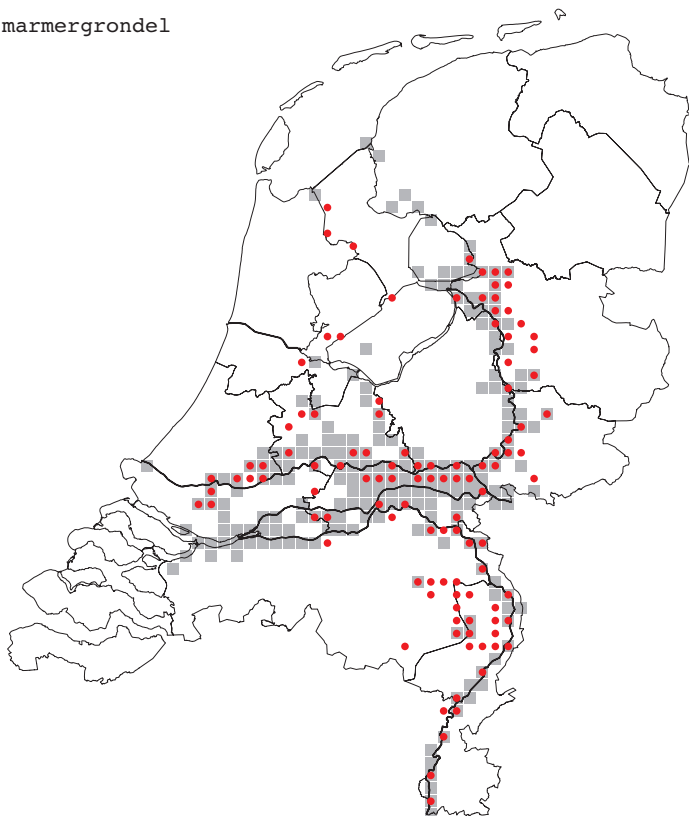
kroeskarper

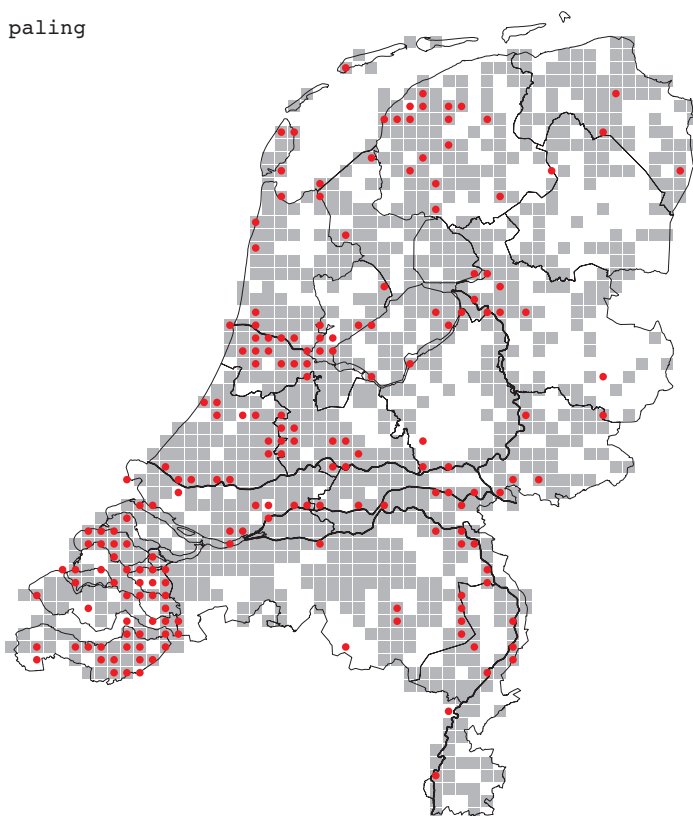
kwabaal

marmergroundel

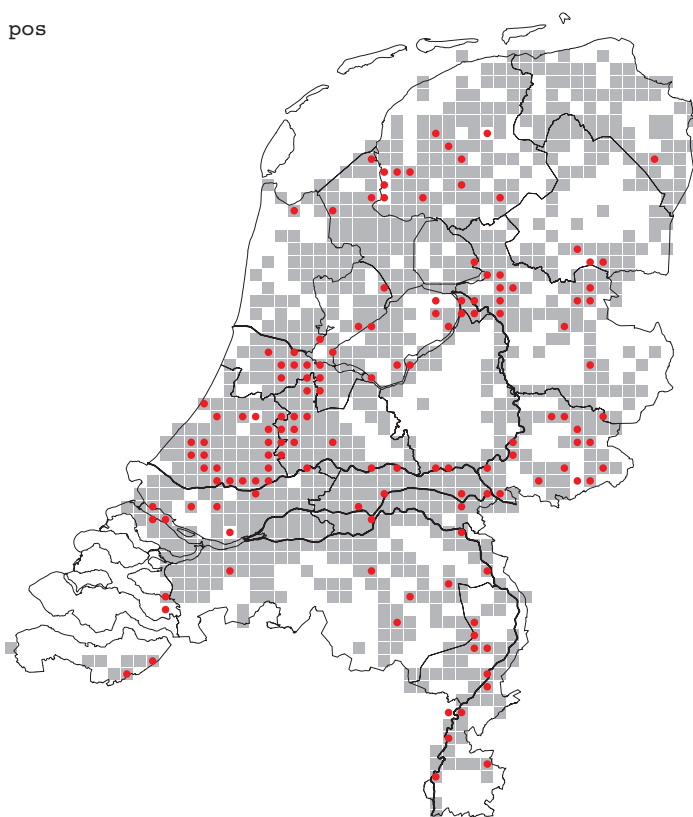
paling

Pontische stroomgrondel

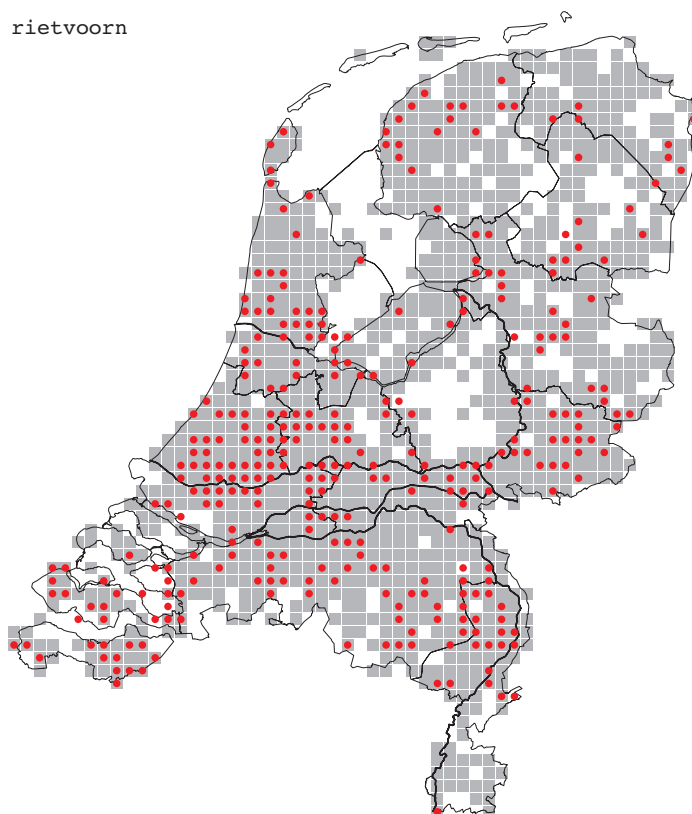
pos

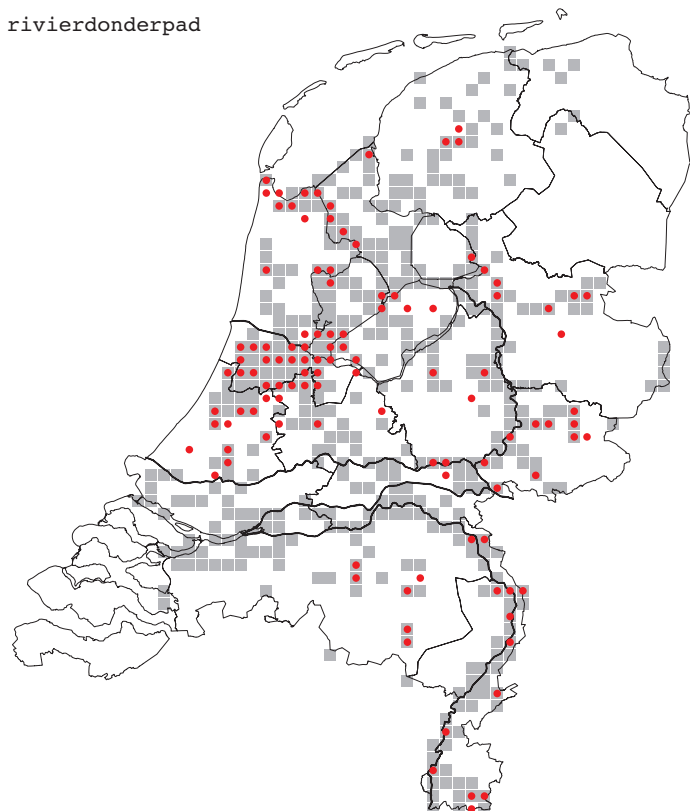
regenboogforel

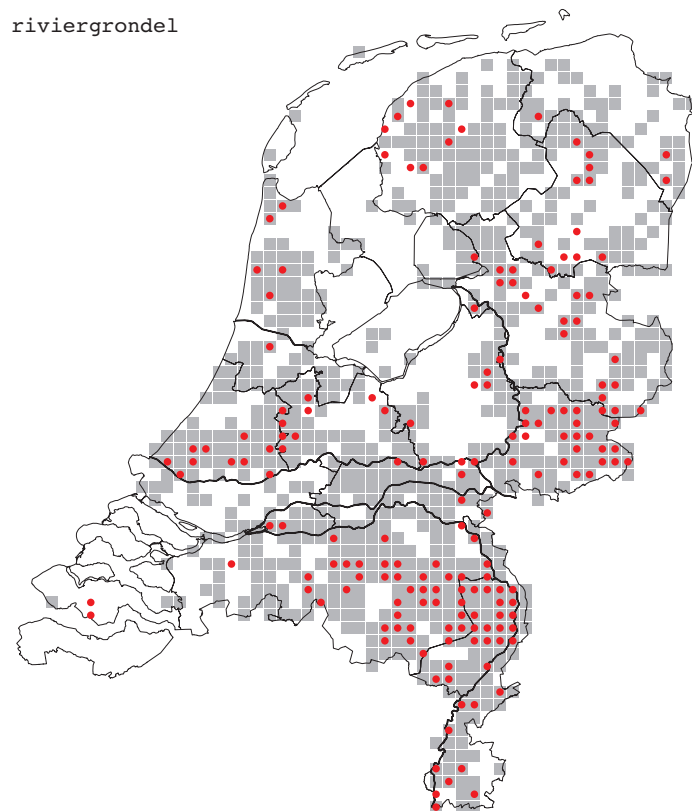
rietvoorn

rivierdonderpad

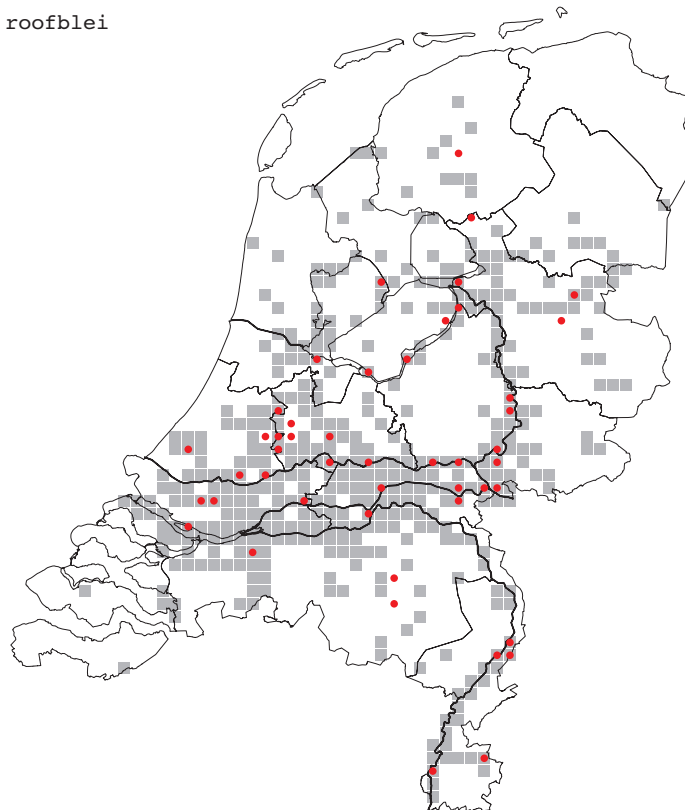
riviergrondel

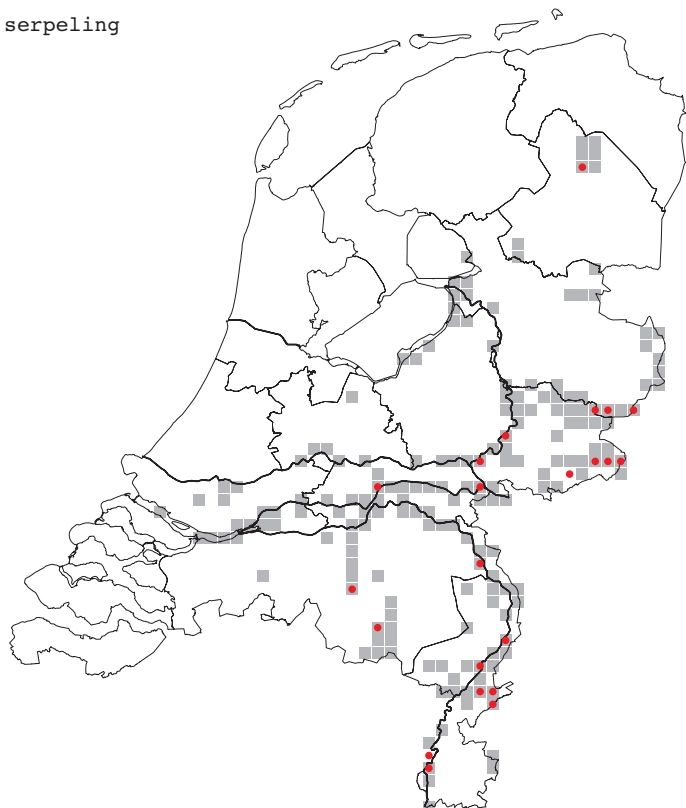
rivierprik

roofblei

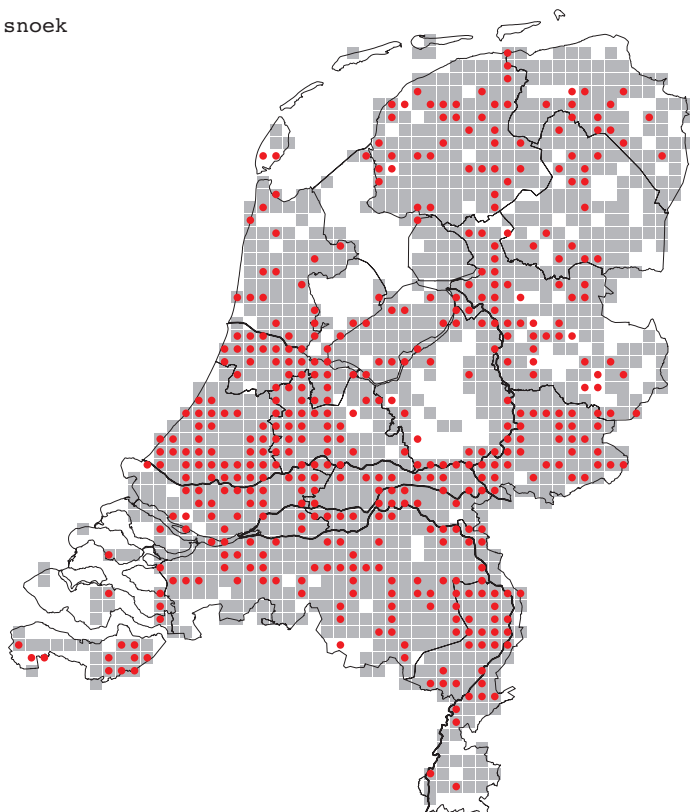
serpeling

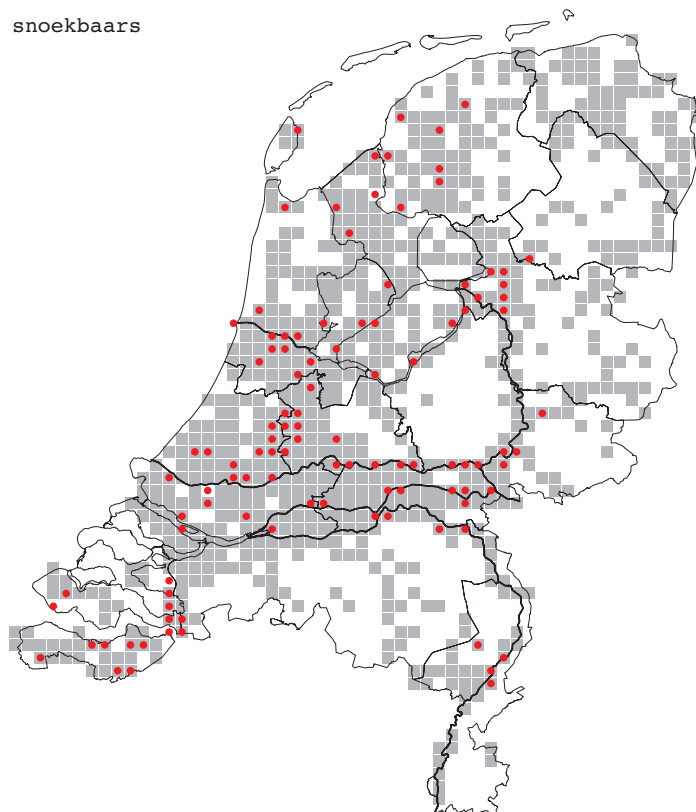
sneep

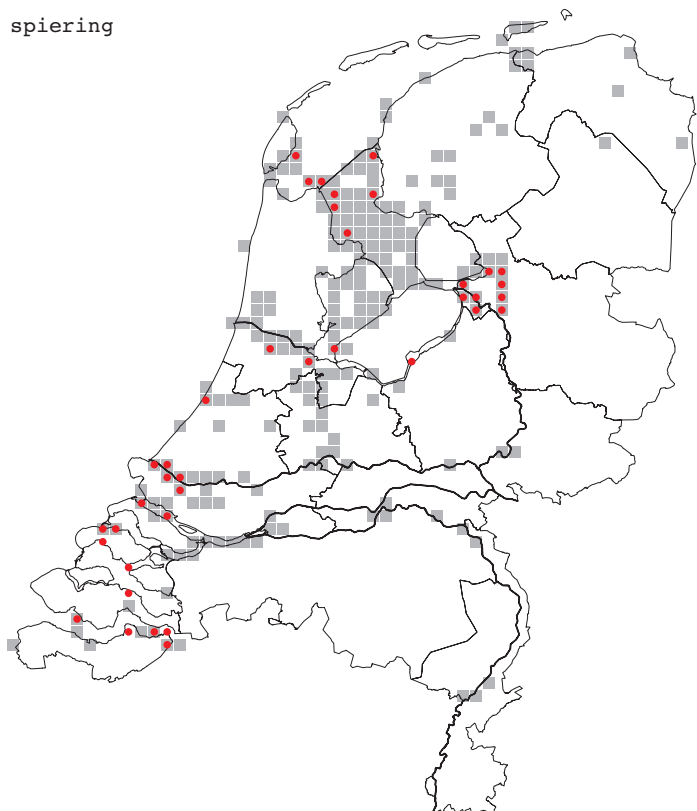
snoek

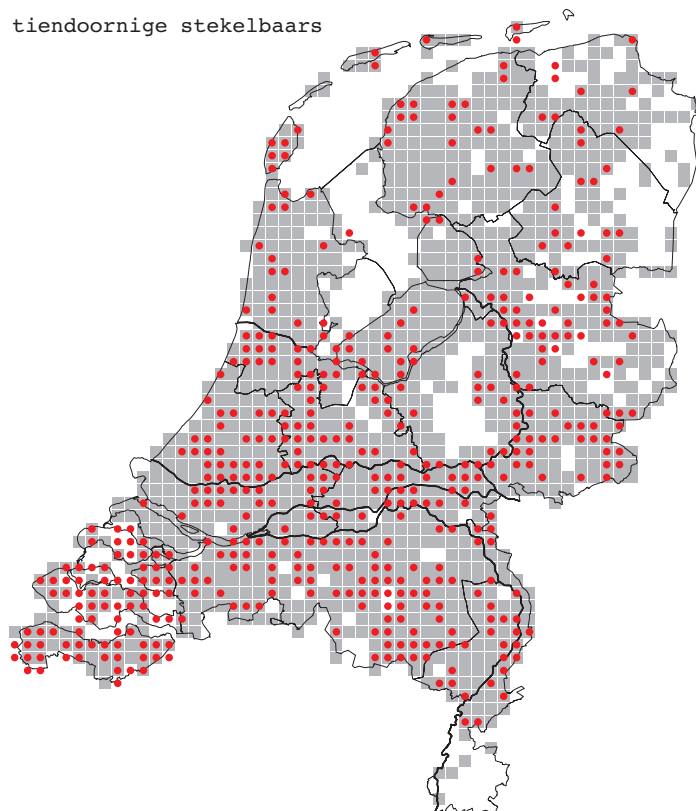
snoekbaars

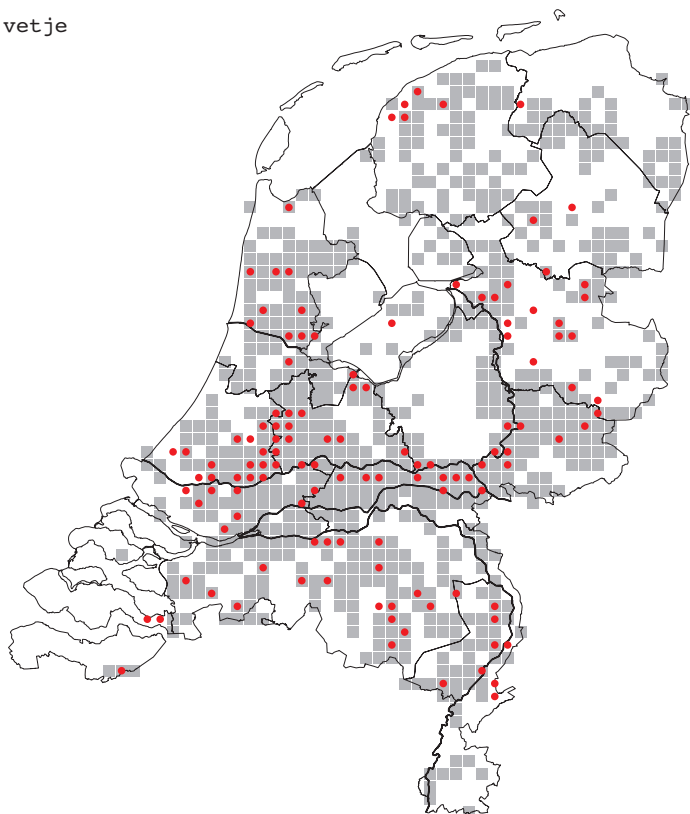
spiering

tiendoornige stekelbaars

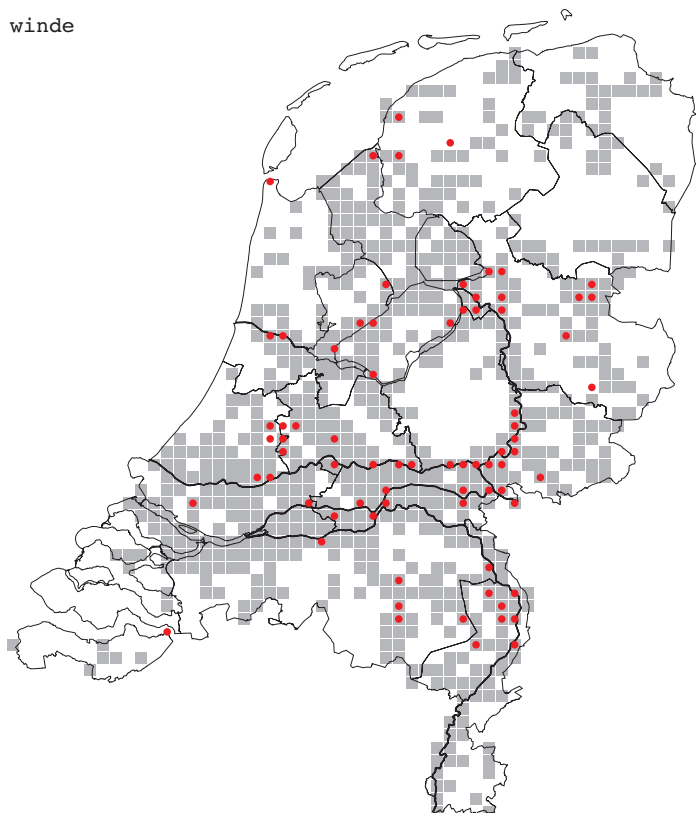
vetje

vlagzalm

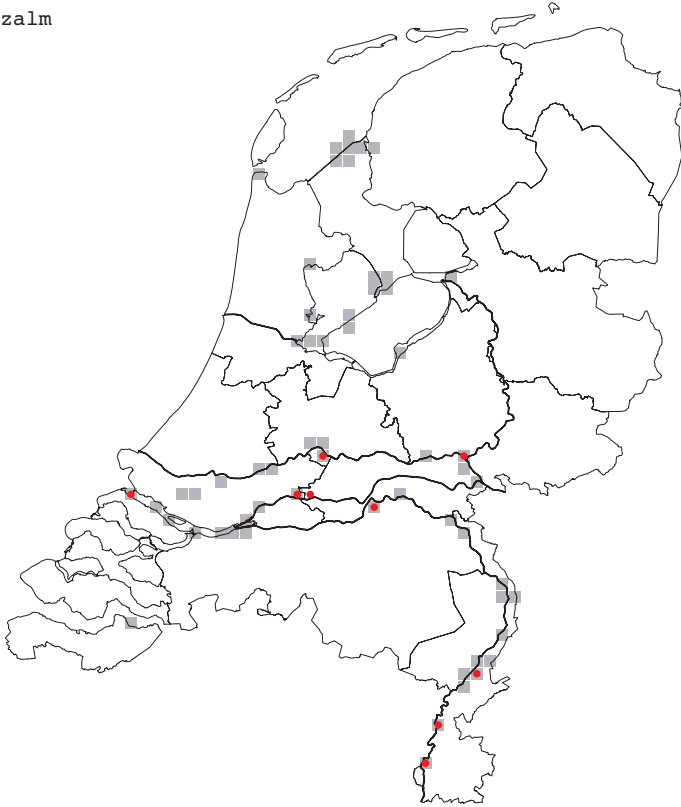
winde

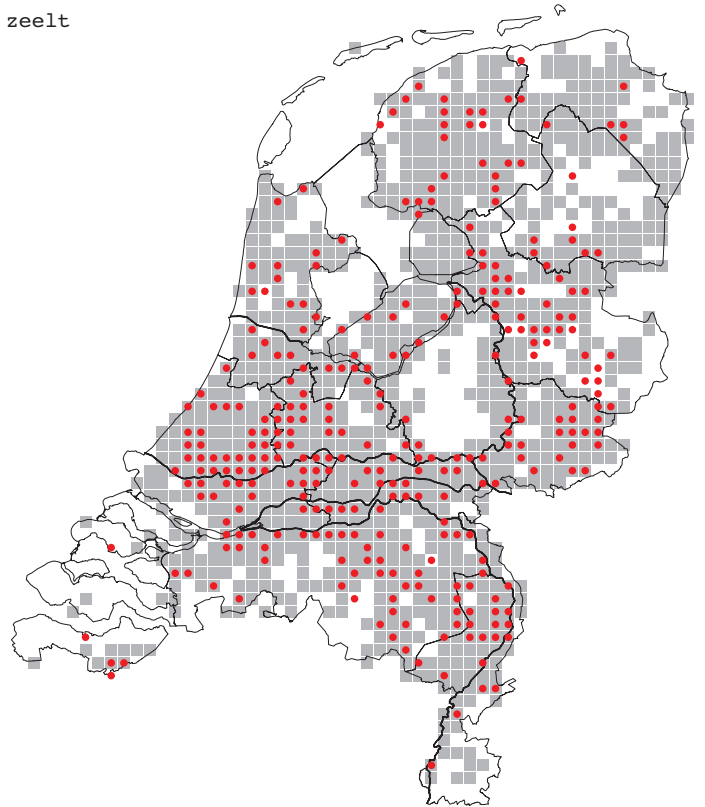
witvingrondel

zalm

zeelt

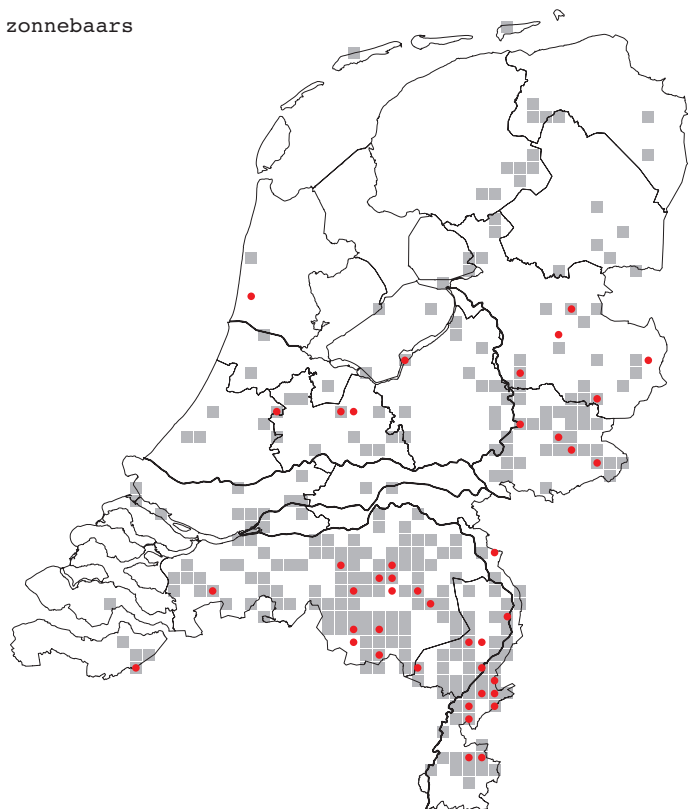
zeeprik

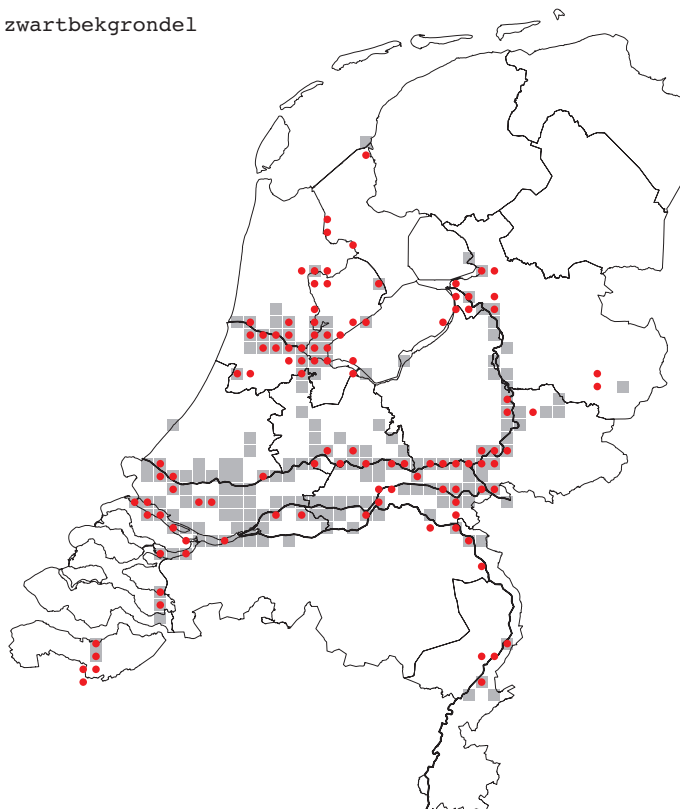
zilverkarpel

zonnebaars

zwartbekgrondel

zwarte dwergmeerval

